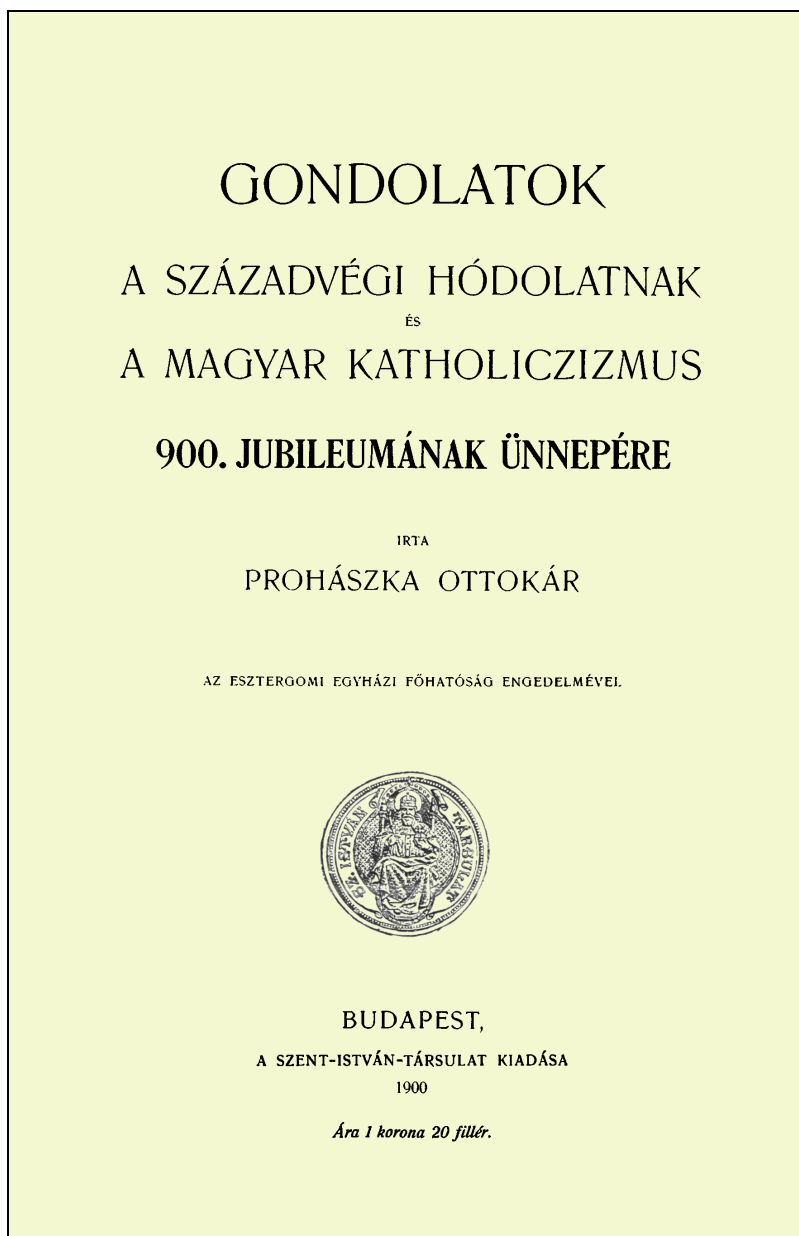

Prohászka Ottokár
Gondolatok a századvégi hódolatnak
és a magyar katholicizmus
900. jubileumának ünnepére

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Prohászka Ottokár
Gondolatok a századvégi hódolatnak és a magyar katholicizmus
900. jubileumának ünnepére

Az esztergomi egyházi főhatóság engedelmével

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos címmel megjelent könyv elektronikus változata, mely a Szent-István-Társulat kiadásában jelent meg Budapesten, 1900-ban. Az itt található írásokat (kivéve a könyv végi két verset, melyet Kemenes Ferenc írt) tartalmazza Prohászka Ottokár összegyűjtött munkáinak 12. kötete (43–122. oldal) is.

Az eredeti szövegben egy-két szót a mai helyesíráshoz igazítottunk.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Tájékoztató	4
Orate fratres!	5
A XIX. század élete	7
Ki a mi Istenünk?	11
Ki a mi Megváltónk?	14
Az új régi eszmék	18
Új morál	21
Keresztény szocializmus	24
Egyház és Pápa	28
A hit a XIX. században	32
Nemzeti eszmények	35
Magyar szentek	38
Magna Domina	45
A XX-ik százév hajnalán	47
A XX-ik százév éneke	48

Tájékoztatásul

Ez a könyv gondolatokkal szolgál a századvégi hódolatnak s a magyar katolicizmus kilenc százados jubileumának ünnepén.

Voltaképpen tehát két ünnepről van itt szó: *a századvégi hódolatról*, mely a XIX. század utolsó napján, vagyis 1900. december 31-én délután tartandó hálaadó- és a XX. század első napján, 1901. januárius hó 1-én tartandó könyörgő-istentiszteletből áll; azután *a magyar katolicizmus kilencszázados jubileumi évéről*, mely 1900. januárius hó 1-től 1901. januárius hó 1-ig tart. Ennek a jubiláris évnek semmi köze a XIII. Leo pápa által kihirdetett római jubileumhoz; ezt az utóbbit csak Rómában ünneplik.

A jelen könyvnek ezek után meg kellett jelölnie azokat a főnséges nézőpontokat, melyekről a századokat s a századot a kellő nagy távlatokban láthatjuk; föl kellett ölelnie azokat az eszméket, melyek megtestesülése és kinszenvedése nyomja rá az időkre a sajátos bélyeget.

Apologetikus irányban kellett haladnom, de nem volt szabad kész beszédek adnom. A tárgyat magát természetesen szent és profán beszédekre egyaránt használhatjuk; szentbeszédeknél a keret a Szentírás lesz; profán ünnepi beszédeknél pedig megtarthatjuk a konferencia jellegét. Úgy gondolom, hogy ezt a jubiláris ünnepeket nem szorítjuk a templom falai közé, hanem egyletekben vagy több egylet közreműködésével a társadalom kebelében ünnepeljük majd meg zenei előadásokkal, szavalatokkal és beszédekkel, mint Ő szentsége múlt jubileumát több helyen. Dilettánsok, dalárdák, zeneegyletek szívesen működnek közre. Ezeket az alkalmakat szem előtt tartottam s a század életéről, az Egyház helyzetéről, a hitről, a nemzeti, keresztény eseményekről erre való tekintettel értekeztem.

A templomba az egyszerű népnek ezek a fejtegetések nem valók, de a készülő szónok sok gondolatot használhat föl belőlük s pozitív keresztény tartalmat önthet beléjük saját készültségéből. Néhol odaírtam, hogy erre vagy arra az alkalomra volna való a tárgy, de leginkább azt ajánlom, hogy tessék az egészet átlapozni, akkor az év ünnepeire (ó-év, újév, vízkereszt, húsvét, pünkösd, Péter-Pál, Nagyboldogasszony, Szent István) sok vonatkozást találunk majd e fejtegetésekben.

A közhelyeket, milyenek a kereszténység polgárosító kihatása, mezőgazdaság, ipar, tudomány föllendítése, egyszerűen kihagytam, már csak azért is, mert mindenkinek elég idevágó tudás s irodalom áll rendelkezésére. Arra is kérem a t. olvasókat, hogy ne botránkozzanak meg, hogy a hálaadás, az engesztelés és könyörgés érzelmeit expresse eléggé kifejezve nem találják; én csak ezeknek termőföldjét gondoztam és bevettem.

Az iskolai ünnepre való beszéd nagyon is tág és határozatlan tárgya miatt s az ifjúságnak észbeli nagy rangfokozata miatt nehezen szerkeszthető; egyet kijelöltem; de meg vagyok győződve, hogy az értelmes olvasó erre a célra a részleges tárgyúakat kivéve, bármelyik fejtegetésemet fölhasználhatja.

Orate fratres!

A kölni dóm hétszáz évig épült; a terv megvolt, de testet nem öltött; mint hideg eszme pihent hosszú századok méhében; zivatar és napsugár vonult el falai fölött; középkori kalmárhajók, császári, svéd, francia gályák úsztak le alatta a Rajnán; végre e században nekilelkesült a közvélemény; tornyai fölemelkedtek, keresztjük rózsában virágozott ki. De azért istentisztelet mindig volt benne; a szentélyben állt az oltár s rajta naponkint bemutatott az áldozat.

Az Isten megtervezte a nemzetek s az emberiség életét; templom az, s a világtörténelem építi; durva, barbár korszakok végzik a kőfejtő nehéz munkát; a finomodó évek századai faragnak, cizellálnak, simítanak rajta; népek állnak az Úr napszámában; intuíciós lelkek, tudósok, művészek, szentek fedezik föl a terv homályos vonásait; néha lustán, lassan folyik a munka, máskor lázas, szenvedélyes tempóban fognak hozzá; meddig tart az építés? Ki tudná megmondani? Eljön azonban az idő, midőn a templom tornyai egyszer majd égbe nyúlnak, midőn keresztjük az örök szeretet rózsájába nő ki s villámok koszorúzzák, midőn végső istentiszteletet tartanak benne az utolsó ítélet napján, midőn a credo szemléletté s az agnus Dei a zokogó emberiség hála imájává válik.

Addig pedig a templom egyre épül, de nem kész. Minél ragyogóbban gyullad ki az eszme, minél szebben fejlődik ki rajta az Isten gondolata: annál szebb, ünnepélyesebb, áhítatosabb alakot ölt.¹ No, akkor a XIX. század estimája s a XX. század reggelének „Úrangyalá”-ja bensőséges hálaímádság s fönséges kontempláció; fönségesebb, mint a középkor szelleme, ragyogóbb, mint a keresztes hadak káprázatos menete, hódítóbb, mint III. Ince pápa világuralma, és pedig azért, mert a XIX. század végén többet valósított meg már az emberiség az Isten gondolataiból, az Úr terveinek temploma magasabbra épült; titáni munka folyt s a népek küzdelmeiből, a szellem s a szenvedély mérközéseinek törmelékeiből diadalmasan emelkedik az egymásba rótt két fa, a kereszt s rajta a mi Urunk Jézus Krisztus.

Álljatok meg egy pillanatra; egy ezredév végső szaka fordul meg csikorogva sarkaiban; legyen sabbath; eszméljete. Filozófok, természettudósok, racionalista teológusok, technikusok, nemzetgazdászok, művészek, költők, az eszme s az anyag napszámosai

¹ A magyar nemzet is áldott gondolata az Úr Istennek; története ez isteni gondolatnak kiépítése. Lehetetlen hívő tekintettel végigtekinteni e történeten s el nem ámolni az óriás munkán, melyet a magyar nemzet végzett. Törzsekből egységes nemzetté vált; pogányból kereszténnyé; portyázó hadakból az európai állami és egyházi rend megbízható és erős védbástyájává. Legyőzte vagy magába olvasztotta régi vetélytársait; kiheverte a tatár- és törökpusztítást; kiheverte a nemzeti letargia mély, zsibbasztó álmait s nagy szabadságharcok s hosszú szenvedések árán lépett a XIX. század polgári világrendjébe; megreformálta alkotmányát; fölébresztette nemzeti érzését; s ime, a XIX. század alkonyán kilencszáz éves hosszú élet után föl akarja szítani ősi életterejét, fönnállásának, boldogulásának, kitartásának lelkét, a szent kereszténységet hitével, erkölcsével, erényeivel, halhatatlan eszményeivel. Ünnepet ül; kilenc század rendületlen hitének s lelkesülésének s hálájának sugallatából. Hálás emlékezettel száll vissza megtérésének s ezzel nemzeti fönnállásának kilencszáz év előtti kiindulásához; életet akar szívni annak szívéből, aki őt szülte, aki az ő édes anyja, a Krisztus Jézus Egyháza; meg akar mosakodni azokban a vizekben, melyekben újjászületett s emberré, nemzetté lett; le akarja mosni szemeiről a hitetlenség hályogát Siloe tavában, hogy lássa nagy szentjeinek s a hívő századoknak örök világosságát; ellépteti szemei előtt kilencszáz év kegyelmeit s jótéteményeit, melyek súlya alatt leroskadjon, hogy térden állva mondja el szekuláris estimáját. Fontolóra akarja venni bűneit, hogy engesztelje a hosszútűró Istent s nehogy a szkepszis s az erkölcsi marasmus fagya érje, fölemelkedik a szent szívhez; Jézus szívének akar melegedni, azon akar föllelkesülni s kigyúlni, hogy a szerető szív közvetlenségével átérezze, hogy „él még a magyarok Istene, hazánkat átölelve tartja atyai keze”. Föl tehát! „orate fratres”: ünnepeljünk úgy, hogy megújuljunk. Csókoljuk meg az Istennek kilencszáz év dics- és gyászkoszorúival borított szent kezét s a hálás, imádó elismerés, hogy Isten éltetett, ránk vonja a „századok halhatatlan Királyának” lelkét s a század alkonyán az égő pír nem éjt, hanem hajnalt jelez, a keresztény Magyarország új, erőteljesebb ébredésének hajnalát.

sűrögnek a XIX. század színterén, új világot, új templomot, új boldogságot akarnak teremteni. Sejtelmek, vérmes remények, lázas álmok hevítik a szellemeket. A tudomány terén régi és új gondolatok járnak, ős tévelyek új formákhoz alkalmazkodnak; a művészet terén szinte vad féktelenkedés tombol, mely a korlátokat nyűgnek nézi s a független géniusz sugallatait fogadja el kizárólag útmutatóul. A társadalmi s politikai átalakulások mezején ragyogó eszmék sziporkáznak; a szabadság, testvériség, egoizmus, szocializmus külön-külön ajánlkoznak az ideál megvalósítására. Szabadsághősök vonulnak el a színen, kik a nemzetek polgári fölszabadulásának harcait vívják; szenvedély és önbizalom szól belőlük.

Hallgassatok rám, eszméljünk s pihenjünk; fáradtak vagytok; fiatalkori gondolatlanság, szenvedélyesség, rohamosság uralkodott rajtatok is. Sokat tagadtatok, sokat romboltatok; most jertek, fogjunk kezét s annak a fának árnyékában tartsunk pihenőt, melyen üdvünk függ, mely nemzedékeknek enyhet adott s az európai haladásnak 1900 éven át útmutató fája, haladásának mértföldjelzője volt. Tartsunk szemlét útjaink, hitünk, reményeink, harcaink fölött s vessük föl a kérdést: ha vajon ezen az úton, melyen 1900 évnek haladását megfutottuk, menjünk-e tovább, avagy irányt változtassunk? Kérdezzük: ha vajon elpártoljunk-e attól a zászlótól, mely eddig győzelemről-győzelemre vezetett, s amely zászlóra nemcsak a népek földi boldogulása, hanem örök sóvárgása van írva? Eszméljünk, vajon Te Deumot tartsunk-e Krisztus oltárainál, vagy keressünk-e magunknak új oltárokat, új hitet, új erkölcsöt, új Istent? S ha úgy találtuk, hogy Ő az Úr, a századok Királya s a vergődő emberi lélek Megváltója, oh akkor az idők e nagy választóvonalán megállva, szakítsuk föl keblünk jégkérgét, s azzal a tűzzel, mely egy századon át szíveket hevített, azzal a szenvedéllyel, mely nemzeteket mozgatott, a szentek buzgalmával, a vértanúk odaadásával, a névtelen hősök alázatával nyomjuk rá Krisztus sebeire az imádás, a hála, a tisztelet, a szeretet csókját: imádunk Téged, Krisztus és áldunk Téged! Hozzád, lelkek pásztora és püspöke, emeljük föl szívünket; imádni, hálát adni, engesztelni, könyörögni jöttünk. A századok távlatán át magaszosabbnak, főségesebbnek, imádandóbbnak ismerünk föl. A század zavarjai, kétségei, harcai, aposztáziái, mint alacsonyrepű ködfoszlányok, szakadnak le rólad s Te a filozófiák, a tudományok, az eszmék, a kultúrák magaslatai fölött kiemelkedel s fölnyilallsz a magasba, mint a sas; a Te szózatod az „excelsior”. Minél elkeseredettebben törnek ellened, hogy leszereljének s feledtessenek, annál győzelmesebben emelkedel s nevednek öt betűje kiverődik az öt világrész homlokán; kitüzesedik, mintha a vulkánok tüze izznék benne; nem, Téged feledni, nevedet eltörölni nem lehet; el kellene sülyednie ez öt világrésznek sok ezer éves életével, haladásával; ki kellene aludnia emberi agyakban az isteni szikrának, melyet Te élesztettél; el kellene száradnia az emberi kéznek, melyet a természet meghódítására Te tanítottál; el kellene rothadnia minden szívnek és ajknak, mely valaha szeretetről sutogott s megváltás után epedett: csak akkor pusztulna el emléked s menne feledésbe neved. De ki is támadna ellened, mikor lelkek milliói imádnak s örök pihenőjükre egy szót írnak föl: Jézus? Ki találhat gáncot rajtad, mikor millió szív él belőled édesdeden és boldogan? Visszhangozza nevedet az üdvöt kereső lelkek beláthatlan sora; a szellem győzelmeinek légiói a Te monogramodat tüzték föl zászlórúdjukra; a Te tanod a csillagok tejútja; a láthatár földi szürkeségéből, az élet porából fölvezet a csillagok közé; hősök járnak rajta, liliomos leányok, koronás királyok, éneklő szegények, rajongó koldusok! Te teremtetted meg az európai kultúrát s mint a méhrajok az anyakirálynő köpűjéből, úgy szakadnak ki Egyházadból az apostoli lelkek s mennek tengereken túlra, méz és viasz van szárnyaik alatt; a viasz világít szendén s illatosan, a méz gyógyít s csitít enyhén s csodálatosan. Maradj tehát nálunk, Uram; légy a mi Urunk, Megváltónk, Királyunk s Üdvözítőnk továbbra is. Írd föl a XX. századra s a kultúr népek homlokára a Te nevedet! építs magadnak százados harcok s küzdelmek romjaiból oltárt, mely körül egy jobb kor után esengő népek imádkoznak! fogd be nevednek öt betűjével az idők folyását s irányozd örök tanaidnak medrében az igazság felé a kultúr világ törekvéseit, hogy ez az ár dagadjon s ne

rontson; emelkedjék ég felé s ne posványosodjék el a földön: akkor azután hit, tudomány, művészet, erény, élet, kultúra hódolnak Neked s a küzdelmek és kétségek tűzbe boruló felhőzetén kigyullad a Te neved, melyre meghajlik minden térd az égben, a földön s a föld alatt.

A jubiláris év január 1-jére még a következő gondolatok használhatók:

Ez a legnevesebb név, mely öt betűjében öt világrésznek van szánva; mely legtöbbször van kivésve grániton, márványon; mely öt betűjében a gondolat szárnyain naponkint röpül ki a nyomdák érchengerei közül; név, melyről legtöbbet írtak, beszéltek, melyért legtöbbet harcoltak, véreztek; név, melyet minden nyelv hangoztat, mert azt hirdeti, ami minden népnek, kornak kell: üdv, boldogulás; név, melynek maga az Isten imádást, áldást, hódolatot ígér: *dabo illi nomen, quod est super omne nomen.*

Ez a *legmaradandóbb név.* A bölcs törvényhozó nagy alkotásokban századokra biztosítja nevét; addig, míg a nép, a nemzet él. Ha elvész az ország – s hány vészett el – az államférfiú nagysága halottá válik; pusztá emlékjellé az idők országútján, melyet a történetírók magyarázata nélkül senki sem ért meg. Periklész államfönntartó működését Athén romjai temetnék el; nem tudnánk róla semmit s az egész Hellaszról, ha ez az elveszett világ a költők s írók műveiben nem száll reánk. A szellemi hatalom maradandóbb neveket alkot. Horác, Virgil maradandóbb nevek, mint a Caesaroké; a hódító fegyver előbb pusztul el, mint a költők ritmusa. De mily hideg, habár csillogó nevek ezek is? hol gyűjtanak szíveket, s reményeit ki köti hozzájuk? Csak egy név van, melyet addig hangoztatnak, míg ember lesz a földön; egy mű, melyből részt kér mindenki s nem kell hozzá írni vagy olvasni tudni: *Jesus... nomen novum, quod Dominus locutus est.*

Ez a *legáldásosabb név.* A legnagyobb tény: a megváltást s a leghőbb reményt: az üdvösséget hirdeti. Reményünk, bizalmunk, erőnk Ő. Nemcsak nekünk, hanem minden nemzedéknek erőforrása. Minden lélek az isteni értéket belőle veszi, bánatába a bocsánat reményét, imájára meghallgatást, legkisebb cselekedeteiért örök bért, halálába a föltámadás reményét. Mi az „Jézus?” percenkint ezren meg ezren támadnak lelki halálból az életre. Akár a keresztség vizében, akár a szeretet tűzében, akár a penitenciatartásban minden *éledés* Jézustól való. Az éledés után következik a *fejlődés*, a *törtetés* Jézus neve alatt: templomokban, kórházakban, iskolákban, pince- és padláslakásokban; tengeren és szárazon. Gyermekajk s vén gonosztevők fogatlan állkapcsa suttogja; haldoklóknak azt súgjuk. „In nomine Jesu Nazareni” állt föl a sánta a templom kapujában; „in nomine Jesu Nazareni” áll Nyugat-Európa a kultúra élén. Sok változáson és vajúdáson esünk át, de az élet változott viszonyaiban sem nélkülözhetjük soha ezt, amit ez a név mond. Jézus nevében áll fönn tényleg a kultúrvilág, mialatt a kínai, a hindu, a mohamedán kultúra megdermedt; „hová menjünk, Uram?” Egy szó a jelszó ezentúl is: Jézus.

A XIX. század élete

Szilveszter-esti hangulat foglal el e századot záró éven át; hisz ez az év a századnak hosszú Szilveszter-estéje. Végigtekintünk rajta; fény- és árnyoldalain, küzdelmein, gyötrelmein, csatáin, sebein: számon kérjük mozgalmait; kérdőre vonjuk, vajon a természet és kegyelem kincseit hosszú száz éven át az *ideiglenes kultúra* s az *örökkévaló boldogulás* biztosítására fordította-e; vajon az örökkévalóság sarkcsillaga felé veszi-e útját?

Vegyük e célból egyenként figyelembe e század fiziognómiájának vonásait.

A *vallási téren* a modern gondolat, „a fölvilágosultság” a hitet elhervasztotta; a közszellem a tudomány nevében emancipálni akarta magát a hittől. A múlt század forradalma hitet és Egyházat is el akart söpörni, s ha az nem is sikerült, hollószárnyát a század hitére terjesztette s a szabadosság mérgét a szívekbe csepegtette; a teológiába a racionalizmust

(Günther, Hermes, Baltzer), a vallási életbe a közönyt vitte be. Hideg, blazírt, üres lett; a szentségekhez való járást, a vallás alázatos gyakorlatait hitelvesztetté tette, a papságba s kivált a szerzetekbe a nyegle világiasságot csepegtette.

A vallásos élet e hervadásával együtt járt *az egyházellenes, ellenséges érzület*² A gallikanizmus, febronianizmus, jozefinizmus nem fűlt meg a forradalom vérfürdőjében; beleoltotta a maga gyarló szellemtelenségét a XIX. századba; sőt az állami és nemzeti egyházak követelése a nemzeti érzés fejlődésével lépést tartott. A világegyház krisztusi fönsége eltörpült a nacionalizmus frázisaitól. Hozzájárult, hogy az államok hatalmi terjeszkedése egyre nyomta s nyűgözte az Egyházat. I. Napóleontól kezdve, ki pápákat bántalmazott s börtönöztetett, Európa valamennyi hatalmasságain végigmenve, látjuk az állami fensőbbség alá hajszolt Egyháznak vergődéseit. Az Egyház szabadságáért Svájcban háború is folyt (Sonderbund); Spanyolországban és Portugálban a népdüh papokat és barátokat öldösött (1834); Poroszország szintén békót és börtönt alkalmazott; Ausztriában a konkordátum-viszály, Magyarországon a vegyes-házasságok ügye hozta forrongásba a kedélyeket, melynek folytatását az elkeresztelési rendeletben s az egyházpolitikai törvényhozásban siratjuk. Az Egyház iránti ellenszenvet sok helyen gyűlöletté fokozták a szabadkőművesek (Belgium, Franciaország), a Carbonárik és Mazzinisták (Itália), míg végre a porosz katolikusok az államegyház idealistáit a kultúrharcban csúffá tették; elkapatott egyházüldözőiket Canossába küldték s eszméiket a lomtárba dobták.

A tudomány páratlanul haladt s azzal az Egyházzal s a hit iránti fölületes ellenszenv; kevélyé lett az emberi szellem; megittasodott vívmányaitól;³ a természet kitarta titkait, új tudományok születtek méhéből (geológia, palaeontologia, ethnologia); elsőrangú tudósok árasztottak fényt az emberiségre (Cuvier †1832, Humboldt †1859, Ritter †1859); a kémia óriási haladást tett (Berzelius †1848, Liebig †1873, Pasteur †1895); Kirchoff és Bunsen föltalálta 1859-ben a spektralanalízist, mely a távoli csillagok titkaiba engedte hatolni a csillagászokat, köztük Angelo Secchit S. J. (†1878-ban). „Wissen ist Macht”, ez a jelszó s az államok nagy budgetjei tudományos célokra, az egyre épülő múzeumok, klinikák, laboratóriumok jelzik a kor irányát. A technika föllandulása is hozzájárulhatott az emberi szellem elkevélyítéséhez; tényleg a tudomány trónja a hitetlenség katedrája lett. Most látta elérkezettnek az időt, hogy függetlenítse magát, nem annyira a filozófok segélyével (Comte, Spencer, Hartmann, Nietzsche), mint inkább a pozitív tudományok alapján, melyekkel az eget mérte, a föld rétegeit fölkutatta, az életet chemice s a fejlődést Darwin szerint magyarázta. Amint sikerült neki régi világokat az őslénytan (palaeontologia) által föltámasztani; amint sikerült a régi kultúrákat (Champollion †1832. az egyiptomi képírás, Grotefend †1853. az ékiratok kulcsának kitalálója) fölbresztetni: úgy gondolta az emberi létet is tudomány által kielégíteni. A keresztény vallást megint csak egy új tudomány, az összehasonlító vallástudomány által, mely nem is vallás-, hanem mese-tudomány lefokozta;⁴ a buddhizmust Európába átültette s valamint a középkor „Krisztus követését”, úgy a XIX. század „Buddha követését” írta meg. – A tudományos önteltség s a hit szellemének gyűlölete rávitte következetesen a társadalmat az iskolák elközösítésére; nem többé az Egyház, hanem a tudomány állt a nemzetek haladásának élére. Az egyetemek a hitetlenségnek a fészkei lettek s az élet jól érezte magát a materializmusban, melyet költészet, festészet, sajtó és színház ápolt s mely Sudermann, Ibsen, Gerhart Hauptmann naturalizmusában üli diadalait.

A társadalmi élet nagy haladást mutat a tudományos vívmányok fölhasználása révén. A posta nagyszerű intézménye e században fejlett ki (1874-ben kötötték meg a berni világpostaegegyességet); a gőz e században áll be az emberi haladás hámjába; a gőzhajó e században

² Lásd: [Egyház és Pápa](#), 48. l.

³ Lásd: [A hit a XIX. században](#), 56. l.

⁴ Szentés A., A keresztény hit alapforrásai. 25. l.

szelte először a tenger hullámain (Fulton 1800.); a vasúti vonatok e században verték föl először a mezők csöndjét (Stephenson 1814.); az óceán mélységeiben most cikkázott először a kábeleken az emberi gondolatot vivő villamos áram s csodálatos ellentétet tüntet föl a század hithideg irányával az, hogy az első kábeli távirat, mely Amerikából Angliába indult, ez volt: gloria in altissimis Deo; dicsőség a mélységben Istennek. A gőzgép volt az az emeltyű, mely e században teljesen kiemelte az ipar, kereskedelem, forgalom világát. S a gőz már is leszorult; a századvég egy más nagy erőnek, a villamosságnak bölcsőjét ringatja. Mindent a villámmal tétetnek meg; az viszi gondolatainkat, az hajtja gépeinket, vasutaink vonatait, az világít; a földet behálózó táviró-sodronyok s az óceán mélységeiben nyugvó kábelek képezik a világrészek gondolatközlésének idegeit; villám viszi még szavunk s hangunk sajátos színezetét Budapestről Berlinbe, írósztalunk mellett ülve itthon beszélgethetünk Párizsban, Brüsszelben időző ismerőseinkkel; s nemsokára villám által látunk a távolba. Lakásaink, élvezeteink, az ipartermékek, az életszükségletek kielégítése olyanok, amilyenek régen királyoknak s cézároknak sem jutottak részül.

S még sem boldog az ember? Nem, mert a vívmányokat az *önzés a féltelen szabadság révén* maga számára lefoglalta; a szabad versenyben, az iparszabadságban, a gyári termelésben a gyöngét lenyűgözte, a szegényebbet tönkretette; széttörte a társadalom régi szervezetét, megsemmisítette a középosztályt; a tőke s a gép néhány ember kezében a többi rabszolgává tette. Egy hatalmasság úr most a földön: a pénz; személytelen, szívtelen hatalom, mely szipolyoz és nyúz, elszedi mások munkájának gyümölcsét; proletariátust állít a világba, mely most már az egyenlőség nevében a társadalmi, a gazdasági egyenlőséget követeli (szocializmus).

Az elkeseredés nem éri be az elvek hangoztatásával s a fejlődés lassú tempójával s anarchizmusban fejezi ki gyűlöletét a népeket nyomorgató társadalommal szemben; tört ragad s halálra keresi a tekintély hordozóit. E században körülbelül tizenhárom államfőt gyilkoltak meg; legrémítőbbek II. Sándor cár †1881, Carnot †1894, Canovas †1897, Erzsébet királynő †1898, esetei. Csalásról, farizeizmusról, hazugságról vádolják a tekintélyt; rossznak mondják, mint amely önző célokra használja föl a népeket; létalapja nincs, mert ha nincs Isten, nincs úr a földön. Ni Dieu, ni maitre.

S valóban rengeteg sok seb, fekély, barbárság, zsarnokság, féltékenység, jogtiprás bélyegzi az emberi társadalmat, melyekre az elégedetlenek rámutathatnak. Az élet finomsága el nem takarja az erkölcstelenséget s a szenvedélyek az egyes emberektől éppúgy, mint a nemzetektől a régi barbárkorszakok hekatombáit szedik. Most is sok kegyetlenség van a társadalomban, az államok meg éppen e század vérengző hadjárataiban minden haladásnak s erkölcsfinomodásnak gúnyjára milliókat döntenek sírba és nyomorba. *E század véres háborúi*: a napóleoni, a krimi, az orosz-török, porosz-osztrák, német-francia, spanyol-amerikai háborúk iszonyattal töltik el a lelkeket s Európát saját barbárságának öntudatára ébresztik. Mily szegényfoltok ezek a vérfoltok! A technika egyre tökéletesíti, azaz pusztítóbbá teszi a fegyvereket, úgy, hogy a genfi konvenció s a haagai kongresszus már óvintézkedéseket láttak szükségesnek... az emberirtás ellen!

Valamint pedig „haladás” az általános jelszó: úgy a „*nemzet-államok*” kiépítése a népeknek részletes célja. Nemzeti egység, önállóság és függetlenség képezi vágyaiknak egyik közvetlen célját. A nemzetek egymás után kelnek föl s széttörik a régi összetartozás formáit. A század egyik legnagyobb eseménye az új, német császárság proklamálása Versailles-ban, 1871. január 18-án. Ausztria ki volt zárva a német szövetségből s ébredező nemzetségeinek játéklabdájává lőn. – Olaszországban a forradalom a Savoyai-házat az egységes Itália királyi trónjára emelte s a pápát is birtokától megfosztotta. Az alsó-Dunánál szerbek, románok, bolgárok, görögök küzdöttek szabadságukért; nagy gyarmatok váltak el az anyaországoktól; Brazília Portugáltól (1822), Mexikó s legújabban Cuba s a Filippinák Spanyolországtól, Belgium Hollandtól (1836), Hannover Angliától (1837); két más vértanú nép is megmozdult:

Lengyelország a szerencsétlen 1830–1831. lázadásban, hogy végleg leveressék s az írek a szellem fegyvereivel küzdötték ki győzelmesen O’Connell alatt a katolikusok emancipációját. A szabadság vágya forradalmakban járta be a világot s kivált az 1848-iki év jelzi a nemzeti szabadság törekvéseinek tetőpontját.

A XIX. század élete tehát viharos, haladása rohamos; *s iránya milyen?* a szabadság számtalan tévelybe sodorja, melyektől elsötétül az igazság, melyektől fáj az emberiség feje s mihelyt a valóságba átültetnek, fáj a szíve s görcsösen rángatózik a társadalom nagy teste. De minél sötétebb a tévely éje: annál ragyogóbban emelkedik ki „*az igazság oszlopa*” s kigyújtja szövétnekeit. Az „igazság oszlopa” az Egyház s a század tévelyével szemben *legimpozánsabb megnyilatkozása a syllabus s a vatikáni zsinat* (1870). Ez volt a kereszténység legerősebb állásfoglalása a korszellem ellen, mely gúnnal s gyűlölettel felelt, de az Egyház a világ mérgén nemcsak hogy nem ment tönkre, sőt győzelmesebben érvényesül. Bevált sziklának, melyen vértanúi (IX. Pius), magasröptű (XIII. Leo) pápák állnak s a pokol kapui nem győzhetnek. *A katolikus tudomány* mérkőzik a hitetlenséggel, mely szégyenkezni kezd felületességéért. *A keresztény művészet* újra föleleveníti a régi hagyományokat s alkalmas keretet teremt a keresztény igazságoknak s az istentiszteletnek. *A vallásos élet* bensőségessé válik; az Oltáriszentségben keresi *az Úr Jézus szívét*, melyen meggyújtja az áldozatos s hűséges szeretetnek tüzeit. Az istenszeretben megtanulja az emberszeretetet is és számtalan intézményt teremt a szenvedő emberiség segítségére; a testvériség forradalmi frázisára, mely nyaktilóval dolgozott az odaadás s önfeláldozás tetteivel felel, úgy, hogy mindenki láthatja, merre van az igazi testvériség. A társadalmi kérdés tudományos megoldásán⁵ (Ketteler, Hitze, Jäger, Pesch H. S. J.) sikerrel dolgozik, mialatt a gyakorlati téren társulataiban, vallásos egyleteiben, szellemi mozgalmában szervezi a szerteséjjel húzó elemeket. Mily egységet tüntet föl ez a 250 millió lelket felölelő Egyház; *mily járatokat rendez Rómába, Lourdes-ba*; mily meleg áramok indulnak ki vallásos (*eucharisztikus*) s *társadalmi kongresszusaiból*, akár csak a Golfáramok az óceánban!

Valóban ez az Egyház a XIX. században is az Isten szerve, s ha jár az Úr a földön, s leng fölöttünk szelleme, az Egyház útjai valóban az Isten nyomai köztünk.⁶ E nyomokon jár az Úr köztünk; azért virágzik az Egyházban szív és lélek; azért árad szét belőle a kegyelem illata, mely kiváló férfiakat vezetett vissza az Egyház keblébe, *Stolberg gróftól kezdve*. A kereszténységnek nagyszavú ellenségei el is hallgatnak már lassankint. A próféták, kik az Egyház vesztéről, végnapjairól, a kereszténység bomlásáról, a természetfölöttinek visszavonulásáról jövendöltek, elcsitulnak; Strausz Dávid, Renan meghaltak és sírjuk fölött cseng ezüstsavú harang; nem a lélekharang, melyet ők csendítettek az Egyháznak, hanem a föltámadás, az örök élet harangja, mely az Egyház dómjairól cseng és zúg s Te Deumra hívja a század végén a kereszténységet, a század harcaiban, saját vérében megizmosodott s erejének öntudatára ébredt Egyházat, hogy imádkozzék s adjon hálát s azután tele szíván keblét az Isten erejével, kiinduljon egy új század meghódítására, nem, boldogítására, homlokára tűzvén a krisztusi szót:

„Non praevalébunt”.

⁵ Lásd: [Keresztény szocializmus](#). 41. l.

⁶ Björnson szép regénye: „Az Isten nyomain”.

Ki a mi Istenünk?⁷

Hódolni jöttünk a régi korok hitével, az imádás tömjénével a századok halhatatlan királyának, ki az időben, 1900 év előtt ember lett s nevét Jézusnak hívják.

Él-e még a régi Isten? Szent és imádandó-e még neve? Nem törték-e még le oltárait? Nem ébredtünk-e még a szomorú valóra, hogy a kereszténység Istene is csak bálványkép, tévely és ábránd? Ki a mi Istenünk?

A XIX. század titáni harcai után méltán kérdezzük ezt, hisz e század szelleme mindent kétségbe vont, amit a múlt szentelt örökségképp ránk hagyományozott. Tudomány, művészet, nemzetgazdaság, társadalom új világok vágyával léptek a küzdőterre s le akarták szerelni a régit; úgy látszott, mintha a templomokat le akarták volna törni s csak a kriptákat meghagyni; mintha az oltárból sírt akartak volna formálni, melyben egy meghaladott hit pihen s nagylelkűen sírkövet is faragtak az Istennek, midőn őt merő embernek mondták: itt pihen Jézus Krisztus, a világbölcs.

Ezen a sírkövön dolgozott a XIX. század, amennyiben a hitetlenség százada volt. Az igazság keresésében mindenáron új utakat akart fölfedezni. Le a hittel, éljen az ész s csakis az ész. Az ész lett vezérsillaga abban az értelemben, hogy a hitet sutba dobták. A kinyilatkoztatást a tévelyek tarka játékának nézték, mely bújósdit játszik az emberrel; a hit szembekötő, félre a lepellet; építsük ki hit nélkül a szellemi élet s az erkölcsiség világát; fejtsük meg hit nélkül a problémákat:

Fort mit aller Dogmatik
Vernunft allein sei Sieger.

A XIX. század a racionalizmus százada volt. Ez az a tévely, mely nem az egyes dogmákat, hanem az egész kereszténységet s annak isteni eredetét tagadja. A lefokozott hit ravatalát körülállják a tévelyek, a tagadás számtalan változatai. A régi tévelyek új kiadásai: a pantheizmus Schelling-Hegel kiadásában; a teljes racionalizmus; a spiritualizmus észelvi békókban; a pozitívizmus. Egymást gyorsan váltják. A materializmust kiemeli a nyeregből a spiritualizmus; a spiritualizmust a pozitívizmus; a pozitívizmus pedig ez idő szerint nagyot bámul, hogy oldalán a racionalizmus végre spiritizmusba csap át. Csupa szfinx. A filozófia nem más, mint a kétely árnyában emelkedő s szfinxektől körülvevett pogány templom; tele van hieroglifokkal, homlokzatán pedig az sötétlik, hogy ignoramus et ignorabimus.

A XIX. század a káromlás százada. Szótára a káromkodások lajstroma; kifejezéseiből kiveszett a szentnek tisztelete. A szabadság frivolsággá fajult. Ami szent, azt meggyalázza. Júdásnak szobrot emel; a sátánt tiszteli s ha nem is emeli az ész istennőjét az oltárra, mint a múlt század végén, az csak azért van, mert még farizeus is lett, s titkolja, amit szívében tisztel. A sajtó átlag az erkölcstelenség s a tudákoság tapogató szerve; csiklandozza az állatot az emberben s tömjénez szenvedélyeinek. Az irodalom a naturalizmus örve alatt az aljast szolgálja; mikroszkopikus kezelés alá veszi, amit a tisztesség még nevében sem nevez; a művészet meztelenre vetkőződik s szeretné még a fügefalevelet is valahogy levetni. Ha igaz, amit Carlyle mond, hogy manapság a sajtó az egyház s az újságírók a pápák és reformátorok, akkor bizonyára abban az egyházban nem az áldozat, hanem az élvezet lakik s imádság helyett káromkodás hangzik!

A XIX. század az aposztázia százada. Jellemzi azt a tömegek elszakadása a kereszténységtől. Keresztények vagyunk-e még? – kérdezte Strauss Dávid, s azt felelte: nem.

⁷ 1900. Szilveszter-est és húsvéti gondolatok, melyeket *engesztelés alakjában* 1901. januárius elsején is használhatunk.

Az emberiség szétszaggatva az egymást emésztő filozófiák által, a szkepszisre érett lett, s a gót dómok homályából a kétely árnyékába vonult, amely annyiban árny, hogy sötét, de enyhet nem ad. Az európai népek lelkét bizonyos nyugtalanság szállta meg, a kétkedés szelleme behatolt akadémiába s kunyhóba s az életet laicizálta; régi hitének s boldogságának romjain ülve, a múltba fordítja tekintetét, majd a jövőbe néz, mint az eltévedt vándor, aki türelmetlenül várja a hajnal hasadását.

Íme a XIX. század szelleme, melynek csillaga az eltévedt ész; fáradt géniusza a tudomány. Ez szedte programpontokba azt, mit az élet sötétséggé s boldogtalansággá váltott ki. Ez adta ki a jelszót: „a természetfölötti nem létezik, csodákban többé nem hiszünk. A dogmatikus tekintély csak fejpárna a kényelmesek számára, kik gondolkozni nem akarnak; az Egyház egy kényszerszabály az értelmiség alacsonyabb fokán, úgy vagyunk vele, mint a ruhával, melyből idővel kinövünk”.

Ez elvek magára az Istenre, a köztünk élő Úr Jézusra terítették rá a szemfödőt. Meghalt a kinyilatkoztatás, az Egyház, a természetfölötti tekintély; a tudomány *partét* is adott ki: „Comment les dogmes finissent” (Jouffroy), „La crise de la foi” (Scherer), „Die Krise des Christenthums” (D. Strauss).

A kereszténység meghalván, a hivatalos egyház gyászba öltözött; a jószívű racionalizmus megengedte neki, hogy sírjon és panaszkodjék, de érzelmeit komolyba nem vette; úgy tekintett rá, mint tiszteletreméltó matrózra, aki az elhagyatott ház küszöbén ülve virraszt halottja mellett.

De mialatt a tudomány a természetfölötti hit koporsójával a temetőt kereste, temető helyett a végtelennek s az örökkévalónak csarnokába ért, s ott a halott föltámadt, mert csak tetszhalott volt. A végtelent s az örökkévalót a tudomány nem tagadhatja; minden ami van, a metafizikába vonja őt; az egyszeregy is metafizika; az időből az örökkévalóság, a térből a végtelenség mereszi rá szeméit. Ki akarta verni fejéből e gondolatokat; technikával boldogságot, művészettel erkölcsöt akart produkálni; harmóniába akarta önteni a létet: de a nagy kérdések le nem tűntek: Mi célja van az emberi létnek? Mire fordítsa szabadságát? Vajon egész létünk e rövid élet korlátai közé szorítkozik-e csak? S mire való akkor az a sereg vágya szívünknek, ha az élet azokat ki nem elégítheti? Minő a túlvilág? Mily sors várakozik ott az emberre? Hogyan juthat oda? Viszontláthatja-e majd övét? Ki az ég s föld alkotója? Hol e lánc kezdete és vége? Hová forduljon az ember felvilágosításért? (Baunard: A kétely és áldozatai századunkban.)

Mi e kérdések fölértése nélkül az ember? Ha az ember nézi azt a sok millió embert, akik különböző szenvedélyeik után járva napról-napra csak tengődnek s meglegedetten mosolyognak, ha vágyaik beteljesültek, vagy méltatlankodnak, ha azokat nem sikerült kielégíteniük s mégis minden következő nap meghozza a maga újabb vágyait és ők újra kezdik a tegnapot, a nélkül, hogy csak egyiknek is eszébe jutna kérdezni, hogy tulajdonképpen miért is történik ez így; mondom, ha az ember ezt megfigyeli és meggondolja, hogy éppen a magasabb rendeltetés tudata különbözteti meg az embert az oktalan állattól, arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy az élet céljával és rendeltetésével csak kevés kiválasztott van tisztában. Mi lesz abból a tömegeből, amely megszerzi mindennapi kenyerét, de az igazság kenyerét meg nem találhatja? De nem is kell a tudatlanokhoz fordulnunk; mi lesz a szabadgondolkodás arisztokráciájával; vajon az okosabb-e lelkiüdvé dolgában? S ha az élet érthetőségét tényleg meg nem találhatjuk a földön, annak ránk kell áradnia az égből.

Ez a fény a legnagyobb tény; ez a tény a testté lett fény, a testté lett Ige. A földön a „logiák” teremnek: filológia, geológia, ideológia, ontológia, pszichológia, fiziológia, de a Logos az égből jött. A tudomány koporsójába szegezett hit tehát fölkelt s rámutatván a tudomány elégtelenségére, szétvetette a koporsó deszkáit s így szólt: míg az igazságról le nem mondhatok, míg az erkölcsi jónak s szépnek csillagait egemről le nem akaszthatom:

addig az örökkévalóság sarkcsillagja felé nézek, amely csillag alatt ül Jézus a „hűséges tanú”, a testis fidelis. E csillag sugárzatából hangzik felénk e szózat: Confidite, ego vici mundum.

Istenem! mily fönségesen hangzik e szózat a század harcaiba bele; mily nagyszerű zárszó, amely a század pörös feleinek kihirdeti a döntést; mily ünnepélyes próló a jövő század küzdelmeihez.

„Confidite”, én győztem. S a győzelem olyan, hogy a csata véglegesen eldőlt. De ha nem hiszitek el, hát vegyétek föl az inventárt.

Mondjátok meg nagyszavú ellenfeleink: hát mitek van?

Romba akartátok dönteni a hitet végzetes, látszólag ellenállhatatlan hatalomnak, a szabadságnak sodrában s nagyra voltatok tudományokkal. *S hol van tudománytok?* A metafizikából ki akartatok menekülni, a fizikának feküdtetek neki, s íme fizikátok is rámutat az örök problémákra s elvezet a zárt kapukhoz, melyekről leolvassátok az örökkévalót, a végtelent, a nélkül, hogy megértettétek volna. Mint az éji lepkék az emésztő lángba, úgy siettetek tudományszomjaitoktól úzva a világosság felé; de a ti világosságtok a természet fölértésének szikrái, nektek nem világosság, hanem emésztő tűz lettek, mely leperzselt s megvakított. Megvakítva elvesztettétek a kilátást a végtelenbe. Ti a hittal a filozófiát is leszereltétek s a szkepticizmus csöndes öblébe eveztetek be. A bizonyossággal a tudomány is megszűnt.

Mitek van? Gyakorlati ismereteitek? Berthelot-otok azzal bíztat, hogy egy napi élmünköt összesűrítve mellényzsebünkben fogjuk hordozni; nos és aztán? Ez egyoldalúsággal a lelket ki nem elégíthetitek, s minél többet erőlködtek, annál élesebb ellentmondást ébresztetek a végtelen tagadása s a kis körre szorítóköző ész közt; ebből pedig tán új ellentmondás révén fogtok szabadulni, hogy szívre keresztények, észre pogányok lesztek.

Mitek van? Sötétségbe merülve, kétség marcangolja szíveteket; a hit romjain a lelkiismeret kísértetei laknak. A filozófok sírnak; elhagyatva felpanaszolják értelmük pusztá magányát: „vae soli”, jaj az értelemnek, melytől az örök világosság elvonult; „vae soli”, jaj a léleknek, melyben képtelen rendszerek ellentmondásai fájdalommal változtak! „Ön szenved, – mondatja Montaigne-nel Scherer, – nemde? S azt hiszi talán, hogy az én lelkemet nem marcangolják borzasztó kínok?... Oh, hányszor irigyeltem meg azokat, kik az apostolok és a próféták karával, a mártírok ezreivel s az egész Egyházzal élő hittel zenghetik a Te Deum laudamust?” S a szenvedők menekülnek: „Szabadíts meg, Uram, – kiáltott föl március 27-én 1822-ben Maine de Biran, – s adj lelkemnek erőt, hogy fölemelkedhesek hozzá”.

Mitek van? Ami jó és szép, az nálunk is mind megvan. „Minden szép és jó, a mi „Phaedonban”, az „Elmélkedésekben” s a „Gyakorlati ész kritikájának” legszebb fejezeteiben található, az megvan Katekizmusunknak első lapjain azon kivétellel, hogy míg emezt gyermekek, pásztorok, munkások is haszonnal forgatják, addig Plató Phaedonja s még inkább Kant ész-kritikája csak kevés embernek való. (Cousin, du Vrai, du Beau, du Bien. 410.) Mialatt nálatok ez a jó és szép kevés virágot s még kevesebb gyümölcsöt hoz: addig nálunk a tudás életté válik. Nézzétek járatlanainkat, tudatlanainkat; megszégyenítenek titeket. Filozófiájuk, melynek nincsenek tézisei, csak meleg hite, harmóniát önt az életbe s a legmagasztosabb teológiát állítja létbe Isten-szeretetükben, bízó megadásukban, hősiess türelmükben. Halálukat megirigyelhetitek; pályafutásuk rövid dicsérete: „Kik meggyőzték a világot”. S kit győztetek ti le? Szíveteket, elhervadt reményeiteket; győzelmes nihilisták lettetek, hogy végleg meghaljatok, „denn es stirbt der Mensch an seinen Göttern.” (Leopold Scheffel)

E nyomorúságért pártoltatok el Krisztustól?! Föl, vissza hozzá! Isten megengedte szenvedéseteket, hogy a sötétség s a szenvedés árán ismerjétek meg kötelelseteket. Első kötelelsetünk a rendületlen, föltétlen hit. A hit az ész hódolata; elfogadása annak a természetfölötti fénynek, megragadása annak a segítségnek, mely eszünket nem korlátozza

semmben, csak a tévelyben. A hit nem sejtés a végtelen tornácaiban (Flammarion), nem tévedező tekintet a csillagok közé, hanem elfogadása a kinyilatkoztatott igazságnak.

Ez igazság az Úr Jézus Krisztus.

Ő a „rex saeculorum immortalis”; ő a lelkek ura és pásztora; ő minden korok örök reményének sarkcsillaga; ő az ész s a szív hajótöröttjeinek is révpartja: bár leborulhatnánk lábaihoz e század végén, hívő és hitetlen, a meggyógyult vaknak hitvallásával: credo... et procidens adoravit eum!

Ki a mi Megváltónk?⁸

Lehajtott fejjel függ a keresztfán a mi Urunk Jézus Krisztus. Tizenkilenc század haladásának, vergődésének, szenvedésének országútja mellett emelkedik fája; mellette vonul el, ami küzd, szenved, fárad. Hitünk, reményünk azt a nagy szót írta föl e fára: Redemptor mundi.

De hát meg van-e már váltva a világ? Nem nézünk-e mi is békét s boldogságot kereső tekintettel az égre? Szét vannak-e már törve a békók, melyek szenvedésbe, nélkülözésbe, nyomorúságba láncolják az emberiséget? Eltűnt-e már oldalunk mellől az az árny, mely Mefisztóként neveti az ember erőlködéseit? Föl vagyunk-e már szabadítva? Legbensőbb érzésünk ellentmondani látszik. Népek, nemzetek törtetve járnak a szabadság nyomában; Megváltót keresnek. Megváltót bűnből, kárhozatból, halálból; Megváltót földi nyomorból, szenvedésből, vergődésből. „Mindnyájan vétkeztek, – mondja erre nézve Szent Pál, – s nélkülözik az Isten dicsőségét.” (Róm 3,23) Az apostol e szava fejezi ki a világ végleges rászorulását Krisztusra.

Lelkünk az Isten koldusa, kegyelemből él. Az Isten kegyelmének napja lealkonyodott a világnak; nélkülözzük a fényt, a kegyelem világosságát; nem látunk; elborult lelkünk látóhatára; sötét van; sok fáklyát gyújt a tudomány s mégis éj van. Megváltót keresünk, aki ránk hozza az igazság napját.

„Mindnyájan vétkeztünk” s az a vétek bennünk hagyta mérges fullánkját; a vérünk tőle lázas s akaratumk gyöngé lett. Érthetetlen harc és meghasonlás uralkodik bennünk; az apostol is sír, hogy rab, hogy idegen törvény igája alatt áll. Lélek-szabadság! Ki ad téged nekünk? Ezt a Megváltót keressük.

S mert mindnyájan vétkeztünk, mindnyájan „nélkülözzük az Isten dicsőségét”. Az Isten dicsősége műremekeinek hozzá való hasonlatossága. Saját maga képét akarja vonásainkban látni; de a helyett sötétség borong homlokunkon s fáradtság ült ki arcizmainkra; eszünk gyöngé, akaratumk béna; nem tudunk akarni istenileg. Ezt az isteni hasonlatosságot, ezt az Isten-rokonságot keressük, mert nélkülözzük.

Valóban nélkülözitek; ugyan hogyan is álmodhattatok róla, ti, a nyomorúság szülöttjei, kiknek földje törésföld s küszködőtök kell a kenyérért? Ti, kik gyámoltalanságban születetek, kik a föld urai vagytok jog szerint, de jogotokat el nem ismeri sem a perzselő nap, sem a jégbefagyó víz, sem a bős tenger, sem a rengő föld; kezdve az ázalagon, mely eliszapítja csatornáinkat s kikötőinket; a filloxerán, mely elszárítja szőlőinket; a baciluson, mely megrontja tüdönket, az egész világ küzd az ember ellen. Jól mondja az apostol, hogy mindnyájan nélkülözzük az Isten dicsőségét, de kivált ti régi rabszolgák, ti helóták, ti felláhk; ti későbbi jobbágyok s ti fehér rabszolgák, ti babonáságba s butaságba temetkezett néprétegek s te is művelt társadalom, mely az élvezet lejtőjén az állatiasságba hajlik, vérrel táplálkozik, az elsatnyult munkások vérével; a fizikát legyőzi, hogy rabja legyen az idegességnek, új

⁸ 1901. januárius elsejére való reflexiók.

betegségeknek, fonnyadó szerveknek, naggyá növelt szenvedélyeknek. Oh, Megváltó, hol vagy?

Úr Jézus, te vagy-e a mi Megváltónk?

Te vagy-e, ki szende fényt gyűjtasz, világot, mely lelkünkbe szűrődik s fölvilágosít az élet problémái, a belső meghasonlás, az örökös vágyódás, a szüntelen törtetés iránt s utat mutat a béke olajágához? Te vagy-e, ki a szív panaszait elhallgattatod, s oly kilátást nyitasz, melyet a sírhant alacsony dombja nem szegélyez; oly nyelven tanítasz, melyet a halál el nem némít; oly énekekre, mely az élet alkonyán örök Allelujába készül átolvadni? Vagy föltámadt utánad más valaki, ki a század tudományának, művészetének hatalmában új evangéliumot hozott a földre? Van-e más világosság, melytől a lelki szemek nyílnak; van-e más út, melyen az „örök halmokhoz” érhetünk, hogy onnan a boldogság földjét ne csak láthassuk, de magunkénak is mondhatjuk?!

Az emberiség szenvedésének oka a bűn; a romlás e gyökerének két hajtása van: a tudatlanság s az önzés. Az egyik az észnek, a másik a szívnek lett zsarnoka. Mindkettő alatt nyögünk; de egy is elég ahhoz, hogy szerencsétlenek legyünk.

a) A legelső zsarnok a tudatlanság; eleme a sötétség; kioltja a kettős fényt: a hitet s a tudást, megtéveszt s számtalan bajba sodor. Életünk a célok megtévesztése; ha jól igazodunk el feljűk, boldogságra ébredünk; ha nem értünk hozzá, céltévesztett egzisztenciák vagyunk. Az *örök cél* iránt való tudatlanságból hitetlenség lesz; a *földi célok* föl nem értéséből bajok, forradalmak, osztályharcok támadnak. Az életcéloktól fáj a világ feje; nem ismeri az örök célt, mert hitetlenkedik; félreérti az ideiglenes valót s azért rabságban sínylik.

Aki ebből megszabadít, az a mi Megváltónk. Ez iránt megegyeznek a világbölcsek és sietnek megváltást szerezni. Quesnay kimondja: „A tudatlanság fölér bünténnyel, az képezi közönségesen szerencsétlenségünk forrását; a tudatlanság a legméltatlanabb álláspont a teremtővel, a végtelen értelem örök világosságával szemben”.

Igen, „örök világosság”, ez a lelkek világa, ez szabadít föl. *A tudomány révén pirkad mindenfelé az igazság fölismerése*, s amily mértékben haladunk, annyiban szabadulunk. Számtalan betegségnek vagyunk alávetve, de a gyógyíthatlan betegségek száma csökken; a tudomány fölszabadít. A természet erői nem respektálják az embert, mint a teremtés koronáját; a tenger elsöpri, a villám leüti, minden gomba, spóra harcol ellene; a Szentírás szava, „dominamini”, a Mammuth-korszakban vajmi szerény érvényesülésnek örvendett; de az ember kiterjeszti uralmát a tudomány által: a tenger viharját jó gőzhajókkal, a villámot háritókkal, az ellenséges befolyásokat szellemes ellenszerekkel legyőzi. „Wissen ist Macht”; az ember uralmát a tudomány hordozza, trónját az építi föl a világon.

De hol marad a tudománytól az „örök világosság”? Örök világosság! Ez lesz a mi Megváltónk! Száz évvel öregebbek lettünk, s íme az örök világossághoz közelebb nem értünk; mialatt földi létünket a tudomány, a technika, a komfort szolgálja, addig a legtöbb ember a tudomány nevében Megváltóját, az agnozisban, a lemondásban, a nihilizmusban, tehát a *tudatlanságban* kereste.

Az emberi ész a világrejtélyek hét szfinxével körülzárt templomot épített magának s ráírta hitvallását: *ignorabimus*. E templom küszöbén kuporodik a csalódott, elcsigázott ember; a koldusok lépcsőjén ül, s ha mégis kedve volna betérni a templomba imádkozni: csak egy oltárt talál ott benn, a kételynek oltárát. Ez előtt imádkozni nem lehet: a szkepszis Medusa-feje megdermeszti a szívet, kioltja érzelmeit s lelkére a lemondás éje borul. Ez éjben a kételkedők egy része tombol, s győztesnek tartja magát, és hitvallásának a nihilizmust fogadja el; a másik fél pedig szenved és sír. Lemondani mindenről, ami nagy, szent és fontos, arra az emberi szív nem képes. Unalomból, undorból, utálatból, lemondásból meg nem él. Ez a halál érzelemlök. E miliőbe lehet a lelket rövid időre belesodorni; de ez csak elszenderedés; mihelyt fölébred benne az élet ösztöne s megszállja őt az alkotás vágya,

mihelyt megcsapja őt a halhatatlanság szele: fölébred mámorából s romokat látván maga körül, szomorkodik és sír.

Valóban sír! Mintha temetési dalt, halotti éneket hallanánk, mely az elpusztult szentélyek körül zokog. Mélységes melankólia vesz erőt a század vezérszellemeiben; csodálatos fölháborodás váltja föl a dekadens hangulatot: újra hinni, Istent szeretni akarnának; valami ismeretlen új után epednek, ami kiemelné szívüket a kétségbeesésből. „Szabadíts meg, Uram, a gonosztól, s adj lelkemnek erőt, hogy fölemelkedhesek hozzád”, ez a filozófia Miatyánkja a XIX. században. Poklot csináltak szívükből s kétségbeesve kiáltottak segélyért, melyet senki sem adhatott nekik. Hitetlenek valának, de gyűlölték a hitetlenséget; örült vágy marcangolta szívüket; mély meghatottság nélkül nem olvashatjuk a filozófia jajkiáltásait, melyek akárcsak a tenger hullámaiban kettétört hajó roncsairól hatnának el hozzánk. Az elkárhozottak kínjait érzik, az igazi nagy exkommunikáció átkát nyögik: hit nélkül, Krisztus nélkül, a szentélyek örök lámpája nélkül. Elrémülnek saját művüktől; látják a romokat, melyeket ők dúltak föl, hallják a nyögést, panaszt, jajt, melyet ők támasztottak; megijednek győzelmüktől s végzetes meghasonlástól üzetve fölkiáltanak a Karthauzi szerzőjével: „Mindenható lény, Te, kinek teremtő leheletétől világok forognak s az emberi szív dobog; kinek fönsége előtt a ragyogó nap s a legkisebb teremtmény egyenlő; ki minden lénynek ismered s megadod szükségeit: a földnek a nap meleg sugárzatát, tengerednek vészeit, minden fűszálnak, melyet a forró dél elfonnyasztana, egy harmatcsöppet s minden madárnak hangot, mellyel örömrésztét kimondhassa: nézz le szegény emberi nemedre s add vissza hitét, mely mint a földnek a napsugár, tengernek a dagály, fűszálnak a harmatcsöpp, szükséges, hogy viruljon, emelkedjék, éljen”.

Örök világosság!... Értitek már, hogy mi az?!

b) Másfelé is keresett magának az ember megváltókat. Úr akart lenni a földön, a Szentírás megbízása szerint: dominamini s ez uralmában boldogulni; *a munkát fogta be diadalszekere elé*; címerül az emberi kezet mutogatta, méltóságának, hatalmának eszközét; jelszava a *munka* lett. E jelszótól visszhangzik a föld; mintha új teremtés menne végbe; alvó, ismeretlen hatalmak és erők állnak a törtető emberiség zászlói alá s valamint a gőzeke ezredéves hantokat forgatott az újvilág szűz térségein: úgy a munka gőzekéje ezredéves intézményeket forgatott ki az óvilág fáradt földjén. Csikorog a világ, meg nem álmódott változások mennek rajta végbe, mintha teljesülni akarna az a Testamentum: dominamini!

Igazán fölséges dominium! Saját karja erejében építi föl trónját az ember, vére bíborával, verejtékének gyöngyeivel borítja s ámulva saját hatalmán, leül a trónra, melyen ez a szó ragyog: A munka a *mi megváltónk*, az fölszabadít!

De engedjünk egy percet az apoteózis mámorában a komoly figyelőnek, egy reflexiót a hozsanna-kiáltások közt a fontolgató észnek, egy világos tekintetet, egy szót a világot nem arasszal, de öllel mérő bölcsességnek, s az iszonyodva fogja látni, hogy ez új megváltó zászlaja alatt az emberi nem két démonja, a tudatlanság s az önzés karöltve jár. A XIX. század hibákkal, végzetes tévedésekkel van tele; téves gazdasági szisztémák kínpadra húzták a társadalmat; ellenséges osztályokra szakították az emberiséget; a testvérek, mint idegen zónák gyermekei, néznek egymásra. A társadalmi osztályok harcai, az elnyomás, a zsarolás igája, az elzüllés és kifosztás kínjai, a régi s modern anthropofagia mily tengernyi kint hoztak ránk. Csupa téves gondolat, melynek sugalmazója az önzés s az élvezet.

Ki szabadít ki minket az önzés sodrából? Ki oltja ki az élvezet gonosz istenségének tüzes nyilait, melyektől a század vére ég? Ki teszi meg, hogy az ész vívmányai ne az emberiség elnyomására, hanem a köznek hasznára szolgáljanak? Ki emeli ki újra az igazi emberségességnek régi és új rabszolgaságban megbecstelenített ideáljait, a szeretetet s az áldozatot, hogy megint testvérek legyünk, hogy az anyagot a léleknél jobban ne szeressük, hogy az élvezetnél magasabb ideálokat ismerjünk? Magábatérést sürgetnek az újkor prófétái, de szavuk a pusztába vész!

Áldozat, szeretet... Értitek már? ez volna a mi megváltónk neve.

A világ tovább sűrög. *Megváltót keres.*

c) *A munka által* a természet urává lévén, anyagiasabb lett a korszellem; az ideális célok mindjobban leszorultak; de ugyanakkor az alsó osztályok is öntudatra, még pedig az élvezetvágy s a jogegyenlőség öntudatára ébredtek. Az önzés a régi intézmények romjait föltorlaszolta, széttört mindent; hullámhegyekként problémákat gördített, melyektől fáj a társadalom feje. Az államhatalom pantheista istenséggé fölfújva annyira megzavarta a jogérzést, hogy akaratát törvénynek adta ki s a régi cézárok isteni voltát e százkezü absztrakcióra vitte át. Rávetette magát kultúrharokban a lelkiismeretekre s a kultúra ürügye alatt a régi erőszak bestiáját léptette föl újra álarcval, de állati ösztönökkel a világ színpadára.

A korszellem e behatásoktól elbódulva, gögtől és tudatlanságtól vezetettve, az erkölcsi hatalmakat, a jogot, köteleiséget, az erényt, az eszményt ignorálni kezdi; az ember-állat visszafejlődik. Az erkölcsinek minden terén nagy süllyedés áll be; a süllyedés eszmélődésre készlet s a világot új megváltók keresésére indítja.

S ugyan hol keresi majd ezeket?

Elriasztva az életben nyilvánuló rideg, kemény vonásoktól, a polgári küzdelmek sikertelenségétől, sokan *a költészetbe* menekülnek, s egy *esztétikai megváltásban* bíznak. Kiindultak győzelmi öntudatban a materializmussal teremteni új világokat, azután laposnak, szellemtelennek találván azt, áthajlanak az ideálokhoz: a költészet, a művészet, íme az ő megváltójuk. Az élet nyomora s a tehetetlen mizéria elől a művészetbe menekülnek, melynek portáján Ibsen, Hauptmann és Maeterlinck ülnek és... gomboznak.

d) Mások nem a költészettől, hanem *a valóságtól várják a megváltót*; a teremtő erő fúriává változik bennük; darabosságukban, aforizmai kitöréseikben szinte félrebeszélnek; ezeknek prófétája Nietzsche, filozóf és örült egy személyben, „Der unbarmherzige Seher kommender Jahrtausende”, pedig orra hegyénél sem lát tovább. Ez az „Übermensch”-ben látja a megváltót s a valóságos, természetfölötti Isten-ember helyébe, természetéből kivetkőztetett, elnyomorított vadat állít, akit „Übermensch”-nek nevez. „Übermensch”, kinek nincs erkölcsi törvénye s az erőszak sugallataira hallgat, ki „jenseits von Gut und Böse” ütötte föl sátorfáját, tehát az örökérvényű erkölcsön túl; ez csak vadállat lehet, „die blonde Bestie”.

Látjátok a megváltókat? *Tudomány, munka, művészet s az emancipált Übermensch*; tehetetlen álmegeváltók.

S ki a mi Megváltónk? A mi Urunk Jézus Krisztus, aki bűnös öntudatunkra mutat, s azt mondja: azon kezdjétek, hogy magatokat Isten előtt mélyen megalázzátok; értelmetek hódolata sejteti majd veletek szívetek adósságát. E rovástól a penitenciában kell szabadulnotok. Krisztus érdemei által bocsánatot remélhettek. A penitencia szelleme a tisztulás s az elégtétel vágya. Nagy tévedések korszaka után beáll az önmagábatérésnek ideje. A történelem nagy fordulatai nincsenek ugyan az évek kerekszámához kötve, de az évszámok sokszor korokat jeleznek, melyekben fordul az emberiség érzése. Fordul, mert eszmél; eszmél a próféta szaván: „Iszonyodjatok ezen egek! s annak kapui fölötté szomorodjatok el, úgymond az Úr; mert két gonoszságot cselekedett az én népem: elhagytak engem, élővíz kútfejét és maguknak kutakat ástak, bomladozó kutakat” (Jer 2,12). Istenünket, Megváltónkat elhagytuk, hogy lehet az? Kerestünk szomjunkra hűsítő italt; Nílus zavaros vizéhez (a munka és gazdagság), az Eufrát idegen partjaihoz (a góg és hatalom) zarándokoltunk (Jer 2,18), de hiába; kerestünk gyógyfüvet, „szappanfűvet” a haladás magaslatain; művészetben, költészetben véltük föltalálni a „berith”-füvet (Jer 2,22) s mégis tisztátlanok voltunk gonoszságainkban (Jer 2,22). Hol vannak isteneink, megváltóink? Keljenek föl és szabadítsanak meg nyomorúságunk idején! (Jer 2,28) Hiába kiáltunk hozzájuk; hamis istenek ők; a mi Megváltónk az „út, igazság és élet”, „az Isten dicsőségének fénye, valójának

képmása”, minden költészet s művészet eszménye s a mellett az isteni ember; ez a mi Megváltónk... „A mi Megváltónk neve seregek ura, Izrael szentje”. (Iz 47,3)

Az új régi eszmék

A XX. század hajnalát egy sikereire s győzelmeire büszke világ ünnepli. Alkotásai mint a hegyek, intelligenciájának villáma fonódik köréjük; tudományának, művészetének, műveltségének alkotásaival borította be a földet; kultúrvilágot teremtett; a szenvedély, a háború fúriáit meg akarja kötni; az ágyúkból harangokat, a kardokból sarlókat készül önteni; de tulajdonképp büszkeségét *eszméi* képezik.

A XIX. század nagy eszméi: az *ember*, a *szabadság*, az *egyenlőség* s ezeknek társadalmi s politikai érvényesítése.

Bámulatos dolog, hogy e nagy eszméket az Egyház ellen lehetett kihasználni, s hogy a XIX. századon az új eszmék érvényesülésében határozottan kereszténységellenes áramlat vonul végig. Mennyi erőszakot, jogfosztást, megaláztatást hoztak az eszmék harcai az Egyházra: „Szent Isten! – kiáltott föl az 1799-ben elhalálozott VI. Pius – mily sorsot készítenek Egyháznak?”. VII. Pius 1809-ben Rómából Savonába hurcoltatott, s a szentélyek szétszórt köveit öntözte könnyeivel. IX. Piust a forradalom száműzte, országától megfosztotta, úgy, hogy utódának már csak a Vatikán fényes fogságát adhatta örökbe. S ami a fejjel történt, az lett része a testnek; az Egyház mindenütt leszorult; a bíborpalástot, melyet Konstantin borított rá, elvesztette, s a közjogi előkelőségből a népnek szívéhez utasított.

S mindezt állítólag azért, mert maradi, mert eszméit a kor meghaladta s az evangélium napja elborult az új eszmék ragyogásától. Igaz, hogy az Egyház is összenőtt a történeti társadalmakkal és államokkal s elszakadni tőlük nem akart; igaz, hogy a konzervativizmusnak nagy része van az emberben s kivált az Egyházban; isteni jellege hozzászoktat minket mindent, tehát a történetit is változhatatlannak nézni; de ha ezt el is ismerjük, az eszméken csorbát ütni nem engedünk; tévedhetünk, hogy túlzások miatt, melyekkel az eszméket érvényesíteni akarják s a történeti jogok megsértése miatt, melyeket az Egyház véd, ellenszenvvel viseltethetünk néha az eszme ellen is; de amikor ez megtörténik, annak tulajdonítandó, hogy az eszmék, melyek eredetileg keresztények, a szenvedélyes lelkesülés rohamában túloznak, erőszakoskodásukban nem építeni, hanem rontani készek s ábrázatukból kikelve anyjukra, az Egyházra törnek; csoda-e, hogy ilyenkor, a forradalmak korában, az anya sem ismert gyermekeire? Mihelyt azonban a szenvedélyes lelkesülés árja elül s a zsvaj elcsitul, fölismeri, hogy az új eszmék csak eltorzult ábrázatai a keresztény gondolatoknak, csak mérges kinövései a haladásnak. A nagy eszmék mind keresztények; név szerint: *az ember jogai, méltósága, értéke, a szabadság, egyenlőség, testvériség* a kereszténység gyermekei, szívéből valók, karjain nőttek föl. Mikor a múlt század végén a szenvedélyeket föltüzelték, hasonlók voltak a hegyektől lezúgó árhoz, mely mindent, ami fönnáll, lerontani készül; később ugyanaz a szellemi munka, mely ez eszméket világgá röpítette, kritika alá fogta azokat; az eszmék tisztulnak s nyilvánvalóvá lesz, hogy azok, kiket ellenségeinknek tartottunk, voltaképpen nem is barátaink, de saját édes gyermekeink.

A század vezérgondolata: *az ember*, a szabad ember, ki elhatározásának ura, *öncél*. Ez a tan régi, de megvalósulása 1900 év óta vajúdik. Hit és filozófia hirdette, de a valóságos élet csak e században ért meg annyira, hogy e tannak lehető tökéletes kifejezést adni iparkodik. S ez az iparkodás is először inkább közérzéseképp, köznézetképp jelentkezik, mielőtt megvalósulhatna.

Hála, elismerés illeti ezért is.

a) A múltban a világ színpadán a hatalom mozgott, nagy tömegek, népek, országok; ezek egyeseket uraltak; céljuk néhány névnek emelése; királyok s családok dicsőítése volt; a világtörténelem e korszakokban a családok politikájának s érdekeiknek lebonyolítása. A történetírás is ilyen volt; háborúk, csaták, ostromok képezik tárgyát; mintha a névtelen tömegek élete e verekedésekben jutott volna kifejezésre.

A népek állami szervezetében a rendi alkotmány hasonlólag nem ismerte az egyedet. Voltak ugyan mindig mozgalmak a társadalmon belül, voltak elnyomott, jogfosztott, rabszolga osztályok, melyeket az élet élvezői elnyomtak, melyek fölkeltek, győztek vagy legyőzettek; de e harcokban is nem az egyes ember, hanem a rend szerepel. A társadalmi mozgalmak a rendeknek: a nemességnek, papságnak, polgárságnak, parasztságnak mozgalmak; *az egyesnek* nincs jelentősége; joga a rend jogával áll és dől. Manap az ember, az egyed áll a világ színpadán; a politikai szabadság egyenjogúnak ismer urat, parasztot; a szociális helyzet jellege hasonlóképp a teljes függetlenség s az önelhatározás. Nincs röghöz kötve senki; munkája értékét ő becsüli meg. A középkori munkás semmit sem határozott meg egymaga; neki a munkadíja is hatóságilag volt megszabva; ha panasza volt, a hatósághoz kellett fordulnia; a mai munkás szabad, mehet, ahová tetszik, becsüli munkáját, ahogy tetszik.

Ne vessük föl ez ellen azt, hogy e szabadság az éhenhalás szabadsága. Valóban szabadságból meg nem élünk, s az ember nemcsak egyed, hanem társadalmi lény, tehát társadalmi szervezettel kell az egyedi szabadságot megtoldanunk; elismerjük ezt mind, sőt épp ezen dolgozunk; *e probléma megfejtése okozza az újkor szociális vajúdsát*; de az egyed elismerése ettől független, önmagában álló vívmány. A társadalmi szervezetet ezentúl akarjuk megalkotni; az egyes embernek szabadságát alkalmas társadalmi szervezettel akarjuk biztosítani; ebben áll a szociális kérdés megoldása. Maradjon a szabad ember szabadnak; szolgává ne legyen; jogaihoz senki ne nyúljon; élvezze, mint az Isten gyermeke az Isten adományait; ne legyen célja senyvedni s mások esztelen uralmát szolgálni; a szabad emberből valóságos testvér legyen! *Az előbbit a politikai szabadság, az utóbbit a szociális szabadság adja meg.*

E képet tüzi ki az emberiség a XIX. század haladásának zászlajára; e képtől meg nem válik; nincs az az orkán, mely ez ideáltól elszakíthatná, vagy gondolkozását e részben megzavarhatná. Gondolkozásának problémája, törekvéseinek célpontja a *szabad ember*.

Nem ismertek rá e képre?! Régi keresztény kép, az Isten Fia által megváltott s megnemesített ember képe. E kép az Isten Fiának képe, aki maga szabad volt s hatalmat adott mindnyájunknak, hogy Isten fiai lehessünk s érezhessük, hogy van bennünk érték és érdek, mely nincs alávetve senkinek a földön, csakis Istennek. Ez az igazi szabadságnak s megtörhetlen függetlenségnek egyedüli alapja!

Emlékezzetek csak arról, hogy az embernek ezt a szabadságát a kereszténység hirdette ki. Egyik világot rengető gondolata az volt, hogy van jog és erő, van mindenkiben, az utolsó koldusban is valami erkölcsi méltóság, mely a cészárnak nem hódol, melynek erejében és jogában a rabszolga is mondhatja: nem neked, császár, hanem csakis Istennek. Soli Deo!

Ez a keresztény gondolat az igazi függetlenség elve. A cészár-kultusz csak vallási kifejezése volt az ember rabszolgaságának s a fizikai hatalom erkölcsöt ignoráló uralmának. A kereszténység tagadta a rabszolgaságot a jogban s proklamálta a függetlenséget a lelkiismeretben. Ezzel az egy gondolattal megakasztotta a pogány-állam gépezetét s szembe állította a hatalmat az emberrel. Fölébresztette az embert; s az Isten jegyét nyomta homlokára s hekatombákat áldozott e jogért eleven emberszívekből.

Az állam, vagyis a fizikai erőszak mérkőzni kezdett az emberrel, akinek 300 évig véreznie kellett a keresztény vértanúságban nemcsak a hitért, hanem első sorban a szabadságért. Ez a mérkőzés egyre folyik. A középkor harcaiban állam és Egyház közt ugyanez a gondolat lép föl; s a modern kultúrharok s egyházpolitikai törvények a barbárságnak ugyanazon ösvényén járnak; a szabad embert üldözi a hatalom. A hatalom

isteníti magát s így azután természetellenes, életetirtó irányban halad. Rosszul teszi, félreérti hivatását! Ne istenítsen magát, hanem szolgálja az embert; ne legyen cél, hanem eszköz; ezt hirdeti a szabadság nemtője, a szent kereszténység s a mai korban a közvélemény valóban érteni kezdi szavát; kívánja, hogy az állam az emberiség föladatainak megoldásához forduljon, hogy a társadalmi munkát szervezze, hogy a nagy kultúrföladatokat pártolja; de a lelkiismereteknek békét hagyjon.

Íme a XIX. század a keresztény eszme szolgálatában!

b) Nos és azután? Mily nagy gondolatok van még, melyre büszkék vagytok, s azt hiszitek, hogy kizárólagos javatok? Talán testvériséggel kérkedtek? De mondjátok, megfordult-e akárcsak álmodokban is a keresztény testvériséghez fogható kép?

E kép az első Testvér képe, ki magához emelt mindenkit egyaránt s testvérekké tette az embereket kimondhatlanul. E kép teljes érvényben volt sokáig; vonásait el nem borították az ősegyházban a világ beavatkozásai. A három századon át üldözött Egyház hívei mind testvérek voltak; viri fratres volt címük, a püspök volt atyjuk; világi fény, közjogi állás nem teremtett meg még akkor fokozatokat, nem hervasztotta el a testvériséget; később Constantin bíbora alatt elhervadt a testvériség, s a történeti fejlődés a keresztény testvériséget a középkor hűbéri s rendi intézményeivel fojtogatta.

S most? Ki merem mondani, hogy a testvériségnek, az emberiség meleg közösségének érzete tért foglal s a keresztény testvériség régi ideálja felé közeledünk. A munkás ember is emberi méltóságának érzetében jogot, erkölcsöt követel; igényt támaszt haladásra és finomodásra; részt kér a műveltségből; a nagy emberiség munkájának áldásaiban részesülni kíván, s föl akar emelkedni azon polcra, melyen az igaz, jó és szép tisztultabban s hódítóbban férhet a lelkéhez; ki akar emelkedni a szellemet irtó munkának igájából, nem hogy kerülje, de hogy megossa a munkát s elkerülje az elállatosodást. Jobb, műveltebb akar lenni; öntudattá akarja fokozni a hitet s a szeretetet.

Ne féljetez ez eleven Isten-képtől! Ne mondjátok, hogy a földet élvezni, a földön elterülni kíván; ne mondjátok, hogy mennyországát leemeli a csillagokról s a földre teszi le. Ha akart az elnyomott nép valamikor ilyesmit, az csak az elkeseredés kitörése volt; most jót akar: művelődni akar, mert műveltség nélkül az igazság nem lesz öntudatos birtoka; finomodás nélkül nem lesz erkölcsi haladásunk. Mielőtt a tölgy magasra az égbe nő, előbb a földbe mélyeszi gyökereit.

A testvériség ez eszméjét becsüli meg jelenleg a törvényhozás s az élet. Az emberéletem legnagyobb kincsnek tekinti; nem gondol túlnépesedésre, sőt minden emeltyűt megmozgat, hogy védje az embert s munkaképességét óvja. A testvériség, ez a mai kor ideálja; „ember”, „emberi”, ez dalainak refrénje; ez művészetének motívuma, tudományának iránya, haladásának célpontja. Ezt a gondolatot fejlesztette a múlt század, s a forradalom mozgalmában e gondolatot ittas lett, s testvérszeretet helyett testvérgyilkosságban találta kedvét. De a túlzások, mint a száraz ágak, leválnak az égbe növe eszmények fájáról s miután a félreértések ködét az igazság meleg sugara fölszította, kezet fogunk mindnyájan, mint egy Atyának gyermekei s az Úr Jézusnak testvérei.

Tehát ne közösiítsük ki az *ember*, a *szabadság*, a *testvériség* eszméit; az Isten örök gondolatai ezek, melyek érvényesülnek. Lesznek korok, melyek ellenséges irányba terelhetik ez eszmék megvalósítását; lesznek emberek, kik midőn nyelvükre veszik ez eszméket, káromkodnak s nem imádkoznak; lesznek törekvések, melyeknek szenvedélyes zűrzavarában nem érthetjük, vajon hozsannát vagy átkot énekelnek, de azután az áramlat elül, az iszapos víz tisztul és sima tükrön az Isten gondolatai tükröződnek. A Nílus árja is kataraktákon lezúg s előnti az országot, de azután elvonul s termékeny iszapot hagy hátra. A XIX. század szenvedélyes lelkesülése is a Nílushoz hasonlít; vakmerő gondolatok hegyeiről szakadt le; zavaros, erőszakos volt folyása; de tisztul már vize s még jobban fog tisztulni, ha megértjük egymást s nem ragaszkodunk a régihez úgy, hogy a fejlődésnek útját szegjük.

Új morál⁹

A XIX. században új morált kerestek; sok vállalkozó akadt, aki azt megalkotta; a század ebben is új akart lenni. Häckel a német orvosok és természettudósok müncheni gyűlésén 1877-ben ünnepélyesen bejelentette az „új morál” föltünését. A hittel könnyebben bántak; Strauss Dávid „új hitet” is inaugurált, de arra nem volt oly nagy szükség, mint az új morálra; mert utóvégre törvény és lelkiismeret nélkül meg nem lehetünk s ha nincs másképp, akkor madame Staël szerint a porosz káplárbotot kell a morális helyére állítanunk. A föladat tehát sürgős, a szükség nagy.

A múlt század óta sokan faragnak az új erkölcsstan ideálján, de szerencsétlenségükre a fügefalevelet nem bírják kifaragni; az új alak szégyenkezik önmaga előtt. Szenvedélyei, vágyai, hajlamai, érdekei egyre az állatiba merítik; kiindul a merő ész alapján s ráparancsol önmagára a kategorikus imperatívusszal, de a bot eltörik. Gyöngé s azért nem bírja föltartani az élet kötelességeinek, a törvénynek s az erényes törekvéseknek terhét. Isten alól kivonja magát s maga akar úr lenni házában; de urasága gyöngé; más hatalom kerekedik fölülr, a test és vér s ez az úr nagy bűvész és szofista; az ésszerűt esztelenségnek, az igazságot hazugságnak, a jót rossznak mondja; retorikája a szenvedély lelkesülése s az kiforgat mindent. Vigyázatok; legfontosabb érdeküket ne bízzátok rá; csalárd a szív és kegyetlen, mondja a próféta; s ugyan miért? elárulom: *ideáljai alacsonyok és gyöngék*.

Az ember nem akar a törvény alatt állni, mely az Úrtól adatott neki; filozófiái rabulisztikával elvitatja az Úr jussait s így a törvénynek elveszi gerincét: az abszolút, a föltétlen hódolat szükségességét.

„A törvény az isteni akarát”, ez a régi morál; „a törvény az ész sugallata, a célszerűség, a hasznosság, az élvezet”, ez az új morál. „Ego Dominus”, mondja az Isten, ez a régi erkölcsstan; „ego dominus”, mondja az ember, ez az új erkölcsstan. Az új elfordul az abszolút akarattól, mely valamiképpen okvetlenül érvényesül, mely az észen, a hasznosságon, a célszerűségen is tükröződik a maga módja szerint, de az új erkölcsiségnek híve a tükröződéssel beéri s hogy ez a visszaverődő fény honnan van, azt már nem keresi. Pedig ha keresné, eltalálna az ész s a célszerűség nyomán az isteni akarathoz, mely a törvényben kötelez s ha jót teszünk, jutalmaz s ha rosszat, büntet.

E száználmas vályogvetőkkel szemben a nemzeteket nevelő történet rámutat a népek erkölcsi életére, azon népekre, melyek a halhatatlanság csillaga alatt állnak s e haladásukban is a hindu, kínai, bizánci kultúrák megfenekléseivel szemben az igazság zálogát s biztosítékát nyújtják. A haladó népek erkölcsét az isteni akarat hordozza, erényét az istenfélelem élteti.

Erkölcsük épp úgy, mint hitük egy darab áthagyományozott, isteni örökség. Erkölcsstanuk törvényeit, eszményeit az égből veszik; Isten adta; Isten jelölte ki a célt, az utat, Isten adja a módot. Isten adta a tízparancsolatot. A természet törvényét sem lesték el, sem filozófoktól nem tanulták; a tízparancsolat fölismerése sem fejlődési folyamat eredménye, melyet a diluviális ember, a mammoth kortársa, a troglodita-barlangoktól az Andrassy-útig megfutott; azt is készen kapta; kőtáblákra írva; a törvény is tehát csupa tény.

A legfőbb tény: Én vagyok a te Urad Istened; ne ölj; ne paráználkodjál; ne orozz! Ezek mind csillagok az égen, melyeket nem mi tűztünk oda, de nem is vehetjük le onnan; igaz, hogy értelmünkön tükröződnek, s ha akarjuk, elhomályosíthatjuk e tükrözést, de csak úgy, ha butulunk. Nélkülünk, fölöttünk!

E legfőbb tényhez, az isteni törvényhez kell alkalmaznunk, szerinte kell korrigálnunk mindent. Kívülünk áll mint pozitív, tőlünk független tény, s nem hagyja magát királyi

⁹ 1900. év pünkösdjére is használható.

székéből számúzni sem erőszakkal, sem fondorlattal. Alkalmazkodnunk s ragaszkodnunk kell ezekhez az örök parancsolatokhoz s gyermeki készséggel szerintük formálnunk lelkiismeretünket. Hogy mi mit tartunk s hogyan gondolkozunk, az nem mérvadó; hogy milyen fölfogásunk s világnézetünk van, az mellékes; a fődolog az, hogy az isteni, tárgyilagossághoz alkalmazkodjunk.

Hogy pedig e főbenjáró dologban ne tévedjünk, a kinyilatkoztatás pharoszát állította Isten a világba; hogy az Isten mit akar, azt megmondta. Hogy nem szabad ölni, azt hinni kell; hogy nem szabad lopni, azt hinni kell; ha nem hiszed, tagadod; mint annyian teszik! Nézd a XIX. századot, vajon nem tagadja-e szenvedélye s szkepticizmusa révén? Hogy tehát el ne tagadhasd, a megközelíthetetlen isteni tekintély keretébe foglalta. Ha erkölcsök akarunk lenni, hinnünk kell; ha törvényt akarunk, azt a hittől kell kérnünk; azért az Úr a törvény fölismerését nem bízta fejtörésünkre; a nemzetek nagy iskolája nem a filozófia, hanem a természetfölötti kinyilatkoztatás, s ez iskolába járnak a népek; a tanítók változnak, a próféták egymást váltják; az iskolázás sokáig tart, míg végre minden szó, parancs, törvény, erény egy erkölcsi ideálban csomósodik; ez az eszmény a mi Urunk, Jézus Krisztus.

Különös, imádandó, isteni intézkedés: számunkra az *igazság tény s a jóság is merő tény*; az igazság s a jóság a megtestesült Ige, a testet öltött Eszme.

Ezerkilencszáz év óta ez a megtestesült jóság az erkölcsnek s az erénynek ideálja; vezetése s oltalma alatt fejlődnek a népek. Az ideál természetfölötti, mert fölülről jött s nem alulról nőtt ki; de bár természetfölötti, nem ellenkezik a természettel, sőt az egész természetet fölemelte s az embert önmagában az Istennel egyesítette.

Ez ideál a legragyogóbb, amit gondolni lehet.

Előnyei páratlanok. *Első az*, hogy valóság s nem költészet. Az emberi ideál meleg, eleven alakot sehol sem nyer az emberi öntudaton kívül, azért nem képes az embert soha önmagán kívül emelni. A filozófia ideáljai elvonások; az ember, mikor alakít, nem életet, hanem csak formát teremt. Ezzel szemben

„Hoch über der Zeit und dem Raume webt
Lebendig der höchste Gedanke.”

Krisztus Urunk a tökéletes ember; emberi törekvéseink ideálja. Benne találjuk föl azt, ami nekünk kell: az emberi akarás és törekvés legfőbb s legteljesebb kielégítését.

Második előnye: hogy sokféleképp részesülhetünk benne. Valóságos föltételeken nyugszik; föltételei a közönséges életben megnyilatkozó erők és hajlamok. Oly közönséges körülmények közt, mint amilyeneket a názáreti házban találunk, épp oly tökéletesen valósul meg, mint a keresztúton s a keresztfán. Az ideálok absztrakciók lévén, nem szoktak számolni a konkrét erőkkel és tényekkel; a fantázia alakjai lévén, nem törődnek azzal, megvannak-e a valóságban föltételeik. Ellenben az Úr Jézus Krisztus ideálja mindnyájunknak. Ideál a legközönségesebb ember számára! Ki látta ezt? Ideál, nem a választékos ízlésű, nem a kultúra által becézett, 10.000 kényes, finom lélek számára; ideál, nem a lángész, nem a génusz ihlettjei számára; ő ideál a bölcsész s a napszámos számára, az erényhősök s a közönséges nép számára. S meglesz-e a közönséges népben is a föltét, hogy ideális magaslatokra emelkedhessék? Meglehet, hogy az élet szétrongyol lelkeket, megőröl jellemeket s azok számára csak a bánat marad hátra; de a kegyetlen élet e pusztításaitól eltekintve, szent igaz, hogy Jézus oly erkölcsi ideál, melynek utánzása valamiképp mindenkinek lehetséges: a kézművesnek, a szolgának, a műveltnak, a királynak. Ideálunk nem úszik felhőkön, azaz hogy úszik, de a názáreti műhely porfelhői közt; nem tűnik föl fantasztikus környezetben, hanem ott forog a műhely szerszámai közt; nem látunk körülötte babért, hanem gyaluforgácsot; nem környezi aureola más, mint az önfeláldozó, konkrét, de szívet elragadó szeretet sugárfénye.

Harmadik előnye az, hogy nemcsak célt tűz ki s utat jelöl ki, hanem erőt is ad hozzá. Eszmét az evangélium ad, eleven erőt pedig a kegyelem szolgáltat. Az eszmény, a tan objektív föltétele a lelki fölvilágosultságnak; de a tant meggyőződéssé, a meggyőződést vonzalommá, lelkes áldozatkészséggé a segítő kegyelem változtatja át.

Az emberi ideálok ereje a szép gondolatok visszahatásában áll az akaratra; akaratunkat ébresztik, hevítik, de fizikai több erőt, új valamit lelkünkbe nem öntenek. Azért ezek az ideálok sokban tehetetlenek.

A mi ideálunk meleg, eleven valóság lévén, meleg, eleven erőt áraszt, mellyel a lelket emeli s győzni segíti.

S dacára mindennek: *ideál marad*; vonz magához, de utol nem érhetjük; erőt ad, de nem az ideál elérésére, hanem a feléje való közeledésre. Bármennyien merítünk belőle, kimeríthetlen marad; sem az egyed, sem az emberiség összes élete nem merítheti azt ki. A ragyogó szentek, a nemzeteknek s az emberiségnek fejlődése csak az utat, a lépcsőzet fokainak beláthatatlan távlatát világítják meg; az ideál s az erkölcsi világ közti távol áthidalhatatlan, de azért szent szívének vonzó ereje maga felé sodorja a lelkeket. Számptalan fokon emeli föl magához az emberiséget; a mammuth-embert, a vad pápuát szelídíti; az erkölcsi nézeteknek finomodását eszközli. Az egyes korszakoknak erkölcsisége más és más, az ideálba való behatolás arányában. Az ideált elfogadja a nyers germán, a népvándorlás gótja s XIX. század elkényeztetett gyermeke; mindegyik sajátos fejlődésének érzékével s időszerinti gondolataival; előbb nyersen, később finomabban; előbb elfogultan, később fölvilágosodva. Lassan-lassan tisztába jutnak azokkal a szubjektív elemekkel, melyeket sajátos természetük és történetük szőtt bele az ideál képébe; lassan-lassan öntudatára ébrednek sok igazságnak, melyek kultúrájuk alacsonyabb fokán nem érvényesülhettek. Így például az emberről való nézeteink, mint testvérünkről és hasonmásunkról egyre jobban fejlődnek s a jogegyenlőség kiterjesztésében ragyogóbban nyilatkoznak. Ennyire ez eszmék nem fejlődhettek a középkori jobbágyi s hűbéri állapotok közt. Vagy pedig az emberiségnek mint közösségnek mélyebb s igazabb fölfogása mily élénk szociális érzésre, igazi kölcsönös jóindulatra s az élet viszonyainak méltányosabb eligazítására vezetett.

Az embert az ideál meghagyja a történeti tényezőknek behatása alatt. Mi is az embert fejlődőfélben levőnek fogjuk föl s nem készen; élete hosszú láncolat; múlt, jelen, jövő osztozik rajta. Mások voltak az emberek kétszáz év előtt erkölcsi érzésükben is; mások lesznek kétszáz év múlva. A fejlődést le nem zárjuk sehol; a haladást meg nem kötjük soha. Ideálunk kötelez rá. Szüntelenül ragyog; szentjei a kultúráknak, a népjellegeknek, az állásoknak, a mostoha vagy kedvező életkörülményeknek összes jellegeit viselik magukon s minden körülmények közt igazolják az ideál hatalmát. „Ex omni tribu, et lingua, et populo et natione!...”

Ezerkilencszáz éven át emelte az Úr Jézus az emberiséget; eleven templomot épített magának belőle; az Egyház az ő temploma. Oltárán áll az erkölcsi fönség, tisztaság, nemes önértet, áldozatosság érintetlen ideálja, mely leárad millió szívbe, a gyermek szívébe s a hős szívébe; végtelen, azért legnagyobb és legkisebb; mindent kitölt s mindenhová elfér. Ráér mindenre, nem végez vásári munkát; színtere a szív titokzatossága s az élet nyílt piaca; királyból s napszámosból egyaránt hőst nevel; több a névtelen, mint a neves hőse. Hősei egyszerűek, mint a szentek; önzetlenek, mint a vértanúk; rajongók, mint a flagellánsok; forrók vérükben, hajthatatlanok acélizmaikban; egyesítik önmagukban az emberi nem zivataros haragját, szenvedésének egész árját, vágyainak minden sóhajtását. A vulkán tüze nem izzóbb az ő szenvedélyüknél s a virágkehely harmatcsöppje nem ártatlanabb az ő szívüknél; képesek szembeszállni a világ haragjával, de sajnálnak eltaposni egy férget.

Állatból nevelt embert a mi Urunk Jézus Krisztus. A népek nyersségét, a középkor durvaságát a kereszténységben úgy nézzétek, mint a búzamagnak pelyváját. Nyers a középkor, de keresztény; magvában az erkölcsi haladás összes csírái rejlenek, azonban sok

történeti, kivált gazdasági viszonyoknak kell megváltoznia az osztályok közt való elkülönöttségnek meg kell szűnnie; a forgalomnak, az érintkezésnek közelebb kell az embereket hoznia: mielőtt az aranyos mag nemesebb erői érvényesülnek s finomabb alakokat öltenek.

Tiszteljétek a nagy szociális hatalmat: az Egyházat. Erkölcsötöket az hordozza. Népeiteket az nevelte. Vannak korok, midőn a rideg, haszonleső, parlagi szellem minden eszményt sárral dobál, minden szárnyalást megfékez, minden nemes szenvedélyt üldöz s az Egyház oltártüzeit is eloltani iparkodik; de az Egyház olyankor is eszményi fönségben, bár láncrafűzve várja a jobb időket; a sár csak külső falait éri, oltárait be nem mocskolja. Vannak korok, melyeknek társadalmán hullafoltok verődnek ki; a társadalmi luxus, az élvezetvágy, az önzés, az elerőtlenedés tünetei ijesztenek köztünk; de olyankor az Isten szelleme ismét rálehel a száradó csontokra, kiönti ránk a penitencia tiszta vizeit, fölkeni az áhítat olajával, s aki haldokolni látszott, újra magához tér, s akit láz gyötört, ismét szolgálja az Urat.

A hullafoltok ma is hatalmasak; filozófok okozzák értük a gazdasági haladást; haragusznak a villamosságra; féltik az elerőtlenedő emberiséget; nos, a sorvadás ellen ott leng a szellem, a lelkitisztulásnak ott csevegnek vizei, s az olaj, mely lámpára, homlokra, karra, gépre egyaránt jó, ott lelhető, hol a fölkennt s a fennkölt lelkek otthon vannak.

Keresztény szocializmus

Új idők kopognak ajtónkon, az Egyház 1900 éves bronzkapuin bebocsátást kérnek. Új élet alakul körülöttünk, mely eszméinkben lüktet s változtat az élet eddig szentesített formáin. Új kérdések vetődnek föl a szellem látóhatárán; az élet nem fér bele a régi formákba s nem hagyja magát lekötni a hagyományos keretek Prokrusztesz-ágyára. A társadalom alsó rétegei emelkednek s részt kérnek a tudomány, művészet, a jog és szabadság közkincséből; bőségesebb részt, mint eddig, azért új intézményeket sürgetnek, s a társadalom mindjobban a demokrácia alapjára áll.

Sohasem ment ez átalakulás oly öntudatosan végbe, mint a XIX. században; sohasem szakítottak szét annyi kapcsot, nem törtek le annyi választófalat, mint a múlt század végén s a XIX. század elején. Ez a haladás és átalakulás kérdőleg tekintett föl az Egyházra, mintha azt tudakolná: s te mit szólsz mindehhez? A régihez ragaszkodol, vagy megértetted az új idők sürgetését? S az Egyház megfelelt e kérdésre s beleállt a szociális századba a *keresztény szociális irányzattal*; bele annyira, hogy tevékenységének nagy részét a keresztény szociális törekvéseknek szenteli. Haladni akar a haladó néppel; emelkedni az emelkedő rétegekkel; *szélesebb alapra akarja fektetni a jogokban és szabadságokban való részesedést*; csak egyre figyel, hogy e rohamos törekvéseknek regulatora a *keresztény igazság és jog legyen*.

Azonban kétféle túlzás ijeszti a haladás nemes géniusát; két torzalak settenkedik lobogó fáklyája mellett; az egyik a marazmus, arcán a haldoklás kifejezésével; a másik a radikalizmus, szenvedélytől földült vonásokkal. Az előbbi semmi újat sem akar; ideáljait a múltban keresi, a múltat eszményíti egész az utópiáig. A régi jó idők elcsendesült birodalmába menekszik duzzogásával; a középkorért lelkesedik a megvakulásig; a barbárságot, az ököljogot, a jogbiztonság hiányát, az önkényt a feledés leplével takarja, s hitből, becsületességből, lovagiasságból szövö ki annak a páratlan, patriarkális életnek képét, mellyel szemben a jelenkor finomodott, jogszerűbb, rendezettebb, fejlettebb életét anathematizálja; keresi rajta a középkor hitét, becsületességét, lovagiasságát s ezek ellentétjét találván csak, azonosítja azt magával a korrallal; pedig csak kíséző társadalmi tünetnek kellene mindezt vennie; épp úgy, mint ahogy a középkorban a lelkes hitet s becsületességet kísérte a szellemi látókör korlátoltsága, durva embertelenség, lekötöttség, szolgaság.

Értsük meg hát a haladás szellemét!

De a másik torzalak nem kevésbé állatias. A vér s a vérmes remények tüze hevíti. Mindent lerontani siet. Nincs történeti érzéke; nem érti, hogy a jelen a múltból való. A múlt segítette s emelte létünket jelenlegi polcára; a haladás csak megváltozott élet; a jelen csak elváltozott múlt.

Ez a mai szociáldemokrácia, mely a fejlődést túlhajtja, s katasztrófák által akarja a világrendet megfejteni. Pedig ez által magamagának mond ellen; mert ha a természet fejlődésében az általa istenített tudomány méltán nem fogad el katasztrófákat, mint magyarázatát a fejlődésnek: annál kevésbé szabad az élet legfőbb alakját, a társadalmi élet fejlődését katasztrófákkal magyarázni.

Nem katasztrófák, nem erőszakos revolúciók, hanem fokozatos fejlődés, az alsóbb rétegeknek emelkedése adja a társadalom haladásának egymásutánját.

Többet mondok: a múltat sem eltagadni, sem megtagadni nem lehet. Törni, zúzni, húzni, szakítani ott, hol életről van szó, nem lehet. Várni kell, míg a növekvés és fejlődés tetszésünkkel találkozik.

E két túlzás zavarja meg a kedélyek világát. Az egyik a múltban látja a délibábot s átkozza a jelent; a másik a jelent idealizálja s átkozza a múltat; egy sem érti a fejlődés s az élet törvényét. Így támad harc a lelkekben és meghasonlás; szakítanak rémképek miatt az igazsággal; az egyik körömszakadtáig ragaszkodik a múlthoz s átkarolva tartja a régit; ifjú lelkesülés romantikájával oltárokra emeli atyái hagyományait. A másik le akar törni mindent, ami szent és fönséges volt eddig, s egy teljesen új világba emeli az embert!

a) Félre e görcsös ragaszkodással, e makacs elzárkózással, félre a modern zelotizmussal: vannak más irányítóink, melyeknek szavára adhatunk; ezek az örök igazságok, melyek ugyanazok mindenkor nemzeteknél, nemzedékeknél s azután az örök szeretet, mely az életet egyre fejleszti s új intézményeket, új alakulásokat teremt. Az örök igazságokkal nem üthetjük agyon az örök szeretetet; nem azért vének azok és hajlíthatlanok, hogy ez mindig ifjú és változó ne legyen.

A mai kor keresztény szociális irányzatában a keresztény szeretet lüktet. Nem tanít lázadásra; nem hirdet földosztást; nem tagadja a tulajdonjogot, nem a magánbirtokot; hanem igenis elismeri, hogy az alsóbb néprétegek lépcsőzetesen több jogban és jóban részesíttessenek; nem zárja el előlük a haladás útját, valamint nem tartja lehetetlennek, hogy idővel az egyes termelési ágak társadalmi üzembe átvésszenek.

Ez a mi szocializmusunk!

Ne féljünk tőle, a lüktetése új, de a szíve a régi. Lépünk bele testestül-lelkestül; úgyse vonhatjuk ki magunkat impulzusai alól. A termelés viszonyainak változtával az eddigi társadalmi egyensúly megzavarodott; egyre szaporodik benne a hiány, a tökéletlenség, a baj, melyek az eleven társadalomban kiállhatatlan fájdalommal válnak; a vallásos szívekben csöndes, titkos vértanúságig, a világfájdalmas lelkekben ömlengő mizériáig, a gondolkozókban tévtanokig emelkednek. Mit csináljunk hát ennyi sürgetéssel szemben? Ragaszkodjunk az elégtelen múlthoz, vagy alkossuk meg a tűrhető jelent?!

Az új rend sürgetői rámutatnak a történelemre. Nézzétek – mondják – a koroknak vajudását. Régen a jobb idők vágya mint chiliazmus nyilvánult; később, midőn sürgetőbb lett az új világ szükségessége, föltűntek az államregények, most pedig helyükbe léptek a szocialista tanok; de bármiképp is jelentkezzék, a dolog a régi; az elégedetlenség új alakulást sürget.

b) *Alakulást!* ez a helyes szó s az alakulás természetesen mindig valami újat hoz!

Alakulást sürgettek a régi társadalom rendjei. Ha kiállhatatlanná vált sorsuk, fölemelkedtek, úgy, hogy ropogott a világ. Most is ropog az elégedetlen elemek mozgolódásától, kik a múlt század végén fölszabadult konkurenciának fúriáitól korbácsoltatva, tűrhetőbb rend után néznek. A szabadság diadalkapuja az elszigetelt embernek akasztófája lett. Mi szabadságot adtunk a nép minden rétegének, de oly

szerkezetben adtuk azt, hogy hátrányára s nem előnyére volt; pusztította, de nem védte meg. A szabadság kérdését nem oldottuk meg, sőt ellenkezőleg félreértettük azt, mikor kimondhatatlan fájdalmak kínpadjává változtattuk, melyen nemzedékek kínlódnak és szenvednek.

A szabadság elnyomásra vezetett, tehát kinná lett. Az önzés vérszopó lett s a lenyomott munkabérekben modern antropofagiát űzött. A zsarnokok garázdálkodásait új alakban hozta ránk; családokat, nemzedékeket tett tönkre s a munkások hekatombáit áldozta föl. Nem szocialista, de a polgári társadalom alapján álló nemzetgazdász, Schäffle,¹⁰ mutatta azt ki. Okoskodása a következő; Minden emberi tevékenység az agyvelő s az izmok munkája; természeti törvény tehát, hogy az iparcikkokban, a terményekben megaludt emberi velő és vér van; mert annyi erőt adott ki az ember, amennyi kellett a termény előállítására. Ha az emberi életet föl akarjuk tartani, legalább annyi erőt kell a szervezetbe visszaszármaztatnunk, élelem, pihenés, üdülés alakjában, amennyit kiadott. Ha ez nem történik, akkor a terményekben a munkásembernek igazságtalanul lefogott vére lappang. Ha nem adjuk meg a jogos munkabért; ha a munkás önmagát emészti föl s nincs módjában kárpótolni erejét: akkor tényleg munkájának terményeiben embervért iszunk; a művelt, keresztény Európa valóságos antropofagiát űz.

Ez a fölismerés hajtja és sürgeti a társadalmat új állapotok teremtésére. A szabadság, a munka, a szerzés kérdései nincsenek megoldva; új világ kell. Amit eddig alkottunk, a mögé pontot tettünk; de íme a pontból kérdőjel lett; a probléma tehát folytatódik; folytatódik az ember boldogulásának kérdése. Jelenleg ez a kérdés tisztán áll előttünk, nem mint érthetetlen kínlódás, hanem mint határozott föladvány, mellyel foglalkozik az egész világ. Igen, az egész világ! A szellemi műveltség korifeusai éppúgy, mint a lelkesülő kispap s minél műveltebb a társadalom, annál nagyobb érdeklődést mutat e feladvány iránt. A tudomány megrendül az új világ e kérdésének égető szükségességétől; a gondolat tudományai éppúgy, mint a természettudományok, körülötte sűrögnek s találkozó pontjaikon válnak ki az életet mozgató erőkké. Minden tudós, amennyiben korát is érti, errefelé néz; az élet kérdése lévén különben is a legérdekesebb.

A művészet is próbálkozik az új problémával; költészet és dráma, ecset és véső elhagyják régi ideáljait s új eszmék után néznek, melyek az élet föltúrt talaján állnak. Ami hatásra számít, ami az embereket meg akarja ragadni, annak e kérdésnek, a szociális kérdésnek örömét és kínját kell valamiképp éreztetnie; kínját abban a való fölismerésben, hogy a művelt, haladó ember, aki a nagy emberiséggel össze van nőve, helyét ez eleven testben még meg nem találta; örömét abban a reményben, hogy az ember, ki a természet erőit legyőzte, az emberiség erőit nem egymásnak elnyomására, hanem az egésznek kifejlesztésére használja majd föl.

Mikor pedig így mozog a föld, mikor senki sem képes elszigetelődni a világot mozgató gondolatok elől: hogyan maradhatott volna vesztég a szent kereszténység, a „testvérek” Egyháza, saját lelkes gondolatának, a legkeresztényibb eszmének fölkarolásában? Mi egy test vagyunk, testvérek vagyunk; két közösség van: a szentek egyessége s a testvérek közössége; az első a természetfölötti világban, a másik a természetben. Az előbbit hisszük, az utóbbit értjük; az új szellem, a század szociális szelleme, teljesen tönkresilányította azt a kegyetlen tévedést, mintha az ember elszigetelt „én” volna, s fényes világításba helyezte a régi igazságot, melyet az evangélium hirdet, hogy egy testnek tagjai vagyunk. Kevés fejben szűrődött le ez a természetes és kinyilatkoztatott igazság világos ismeretig, a legtöbb ember fejében csak mint homályos sejtelem, csak mint fájdalmas vágyódás él. Értsük föl mi s

¹⁰ Schäffle, kapitalista író, az elégtelen bér esetére alkalmazza e tanát s nem egyáltalában minden bérvizonyra.

hangoztassuk a haladás szükségességét az igaz, teljes testvériség, a szociális testvériség kiépítéséig.

Ez aztán a régi, keresztény testvériség napjának áttörése a vajúdasok felhőin.

Ragadjuk meg e keresztény gondolatot. Ne forduljunk el tőle. Hogy most fényesebb, mint előbb volt, az nem onnan van, hogy megváltozott, hanem onnan, hogy közelebb jött hozzánk.

Mi az új kornak szociális gondolataitól gyakran elfordulunk s visszatérünk a múltba. Dicsérjük a régi jó időket, mialatt elfelejtjük, hogy az emberiség tökéletlenebb állapotokból tökéletesebbekbe emelkedik; barbárságból, durvaságból finomabb, tisztultabb viszonyokba. Ki akarna a középkorba visszatérni, az ököljog, a szolgaság, a lekötöttség korába? Ki lesz az, ki a jó, nemes vonásokkal, a hit, becsület, lovagiasság, nagylelkűség gyönyörű jellegeivel minden hiányt el akar takarni? Ha e szép vonások most hiányoznak, dolgozzunk, pótoljuk ki; hiszen azért probléma a fejlődés; mutassunk rá a meg nem értett szabadság és szabadosság hátrányaira. De aki nagyon visszakívánczik a középkorba, annak valóban az volna gyógyulása, ha oda visszavetődne. Szép a középkor hite és erkölcse, de bele voltak abba szöve szálak, melyekből manap senki sem kérne; a hit nagy gondolatai sok egyoldalú, korlátolt nézettel voltak összeszöve; a becsület sok kegyetlenséggel, a lovagiasság sok jogtalansággal, a nemesség a jobbagysággal.

Éljen tehát szívünkben a XIX. század vezérgondolata: a *szociális ember*; az a fölismerés, hogy az ember nem egymagában, nem elszigeteltségében veendő, hanem összetartozásában a nagy szociális testhez. Ne rémüljünk el a vajúdasok tévelyeitől s a küzdelmek szenvedéseitől; fogjuk azt föl a fejlődés szempontjából; tekintsük szükségesnek, folytatólagosnak; de ne mulasszuk el mindig és mindenütt fölléptetni az észet s a hitet, mely a lelkesülés túlzásaiból s az elkeseredés indulataiból kiostálja az igazi haladás aranyszemeit.

Nem ismernék végzetesebb, igazságtalanabb ráfogást, mint azt, hogy az Egyház föl nem ismerné a kor szociális irányzatát s nem karolná föl az emelkedő társadalmi rétegek érdekeit. Nem, ez lehetetlen; aki a néppel érez, azzal szenved és küzd, annak a század nagy, nemes gondolatait föl nem ismernie lehetetlen; annak a nép jogos vágyát s a természetes fejlődés irányát meg nem értenie képtelenség. A fejlődés iránya pedig ez: részesíteni minél tágasabb köröket a társadalom javaiban; az igazság fölismerésében; a tudomány és művészet kincseinek népszerűsítésében; a nyomorúság, betegség, szegénység enyhítésében; a vakoknak látást, a süketeknek hallást kell adnunk s a szegényeknek az élet könnyítésének örömhírét kell hirdetnünk. Ismerjük föl, hogy bizonyos fejlődési ponton az emberiségnek ehhez joga van s midőn ezt kívánja, Isten akaratát teljesíti, aki már a paradicsomban arra utalta az embert, hogy munkája után éljen.

Ne féljünk a világ fölfordulásától; ha régi intézmények megváltozhatnak, az csak javunkra s nem kárunkra válik; attól se féljünk, hogy az igazság sokszor rideg s a tavasz szele, az idők szele néha éles; a próféták énekei mindig többé-kevésbé kellemetlenek voltak s az Isten nyelvezete is erőteljes és éles volt; az „új idők” legnagyobb prófétájának, Keresztelő Szent Jánosnak ruhája rideg és érdes, szava sértő volt; de azért mégis az Úr eljövételét, a jobb idők közeledtét hirdette. Az Egyház is az ügyefogyottak pártfogója, a szegények anyja; az ő helye ott van, azoknak részén, kiket szeretnie kell, hogy igazaikért hevülve, jogaikért küzdve, ne a rombolás napszámosaivá, hanem a haladás úttörőivé váljanak: akkor szava, melyet a jogért emelt föl, néha élesnek, sértőnek fog ugyan tetszeni, de voltaképp mégis adventi szózat lesz, mely új időket nemcsak ígér, de ki is eszközöl.

Egyház és Pápa¹¹

Nincs intézmény, mely annyira ki volna téve a hatalmak, az eszmék s az érdekek harcának, mint az Egyház. Beleállítva a nemzetek tudományos, politikai, gazdasági életébe, az életnek ezerféle küzdelmeit, változóságait, hullámvását ki nem kerüli; ott pezseg, zúg, háborog az Egyház sziklája körül az élet árja; égre csap tajtékja, néha szinte előzőnli s elsöpri az Egyházat sziklástól, alapostól; azután ismét csitul a forrongás s ha odatekintünk a bőszen harc színhelyére, úgy látjuk, hogy a szikla meg nem dőlt, az Egyház áll. A XIX. század viharjai közt is megállt, pedig e viharok irtóztatók voltak; a tudomány nekitámadt hitetlenségével, a filozófia kevélységével, az élet materializmusával, a politika önzésével, a közszellem a megingott hit hidegségével; évtizedeket élt e században az Egyház gyászban s szolgaságban; úgy néztek rá, mint hajóroncsra, melynek napjai meg vannak számlálva s csak a türelmesség hosszabbítja meg tengődését. Leszerelt hatalmasságnak nézték, melyet kényszeríteni, szorongatni, meggyalázni büntetlenül lehet; hatalmasságnak, melyhez tiara helyett inkább a töviskoszorú illik s mely Krisztus Urunkat nem annyira a kulcsok hatalmában, mint inkább szenvedéseiben s keresztjében képviseli. A pápa „szentatyá” volt, akinek nincsenek fiai. S e keserves századot végig megfutotta ez az Egyház; Constantin császár bíborát elvesztette; közjogi helyzetét az új alkotmányokban vissza nem nyerte; birtokait elfoglalták; szabadságától megfosztották; barbártörvények bilincseibe verték; csak könnyeit s vértanúi dicsőségét hagyták meg neki: míg végre fordultak az évek s porból, jozefinizmusból, megalázó atyáskodásból, járszalagok kötelékeiből, fejletlen egyháziasságból kikelt, s Európa bámulatára elfoglalta az *erkölcsi hatalmasságnak páratlan trónját*.

Tekintsünk át e keserves s mégis dicsőséges századon!

1800. január elsején nem volt pápa. VI. Pius, a „polgár-pápa”, Valence-ban halt meg 1799-ben, mint foglya a *francia köztársaságnak*, mely az Istent *tagadta*, az Egyházat s a nemzetet vérbe fojtotta s a forradalom vaskéjét végighúzta ezeréves intézményeken; elrendelte a „szabadság évszámítását”, a törvényhozásból kiirtotta a kereszténység nyomait; a családot laicizálta s a „megtestesült ész” tiszteletét ülte oltárain. Isten létét hivatalosan megtagadta; bosszúját szemtelenül kihívta; a temetőkre ráírta, hogy a halál örök álom. A püspököket száműzte, a papokat részint nyaktilózta, részint az Atlanti-óceán miazmás szigeteire deportálta; végre kifáradt gyűlöletében s az üldözést beszüntette. A béke beálltával lassankint s félénken éledezni kezdett az Egyház, de a körlég, a közszellem hideg s rideg megvettetés volt; „élvezni kezdte, – mint Montalembert mondja, – a megvettetés toleranciáját.” S hogy is ne; hiszen a rossz diadalmaskodott; törvényhozás, iskola, nevelés, erkölcs áldozatul estek a hitetlen filozófiának; Bernardin de st. Pierre-t az akadémia nyilvános ülésén kinevették, hogy az Isten nevét kimondani merte.

Máshol sem volt jobb sorsa a kereszténységnek. A forradalmi eszmék s a hitetlenség elszivárogtak mindenfelé, s általános ellenszenvet, sőt undort keltettek az Egyház ellen. A *filozófia* nagy nyomatékkal lépett föl s harcot üzent a természetfölöttinek. Jézus, – mondták ők, – megszüntette a világ szívfájását, mi majd megszüntetjük a fejfájását s hozzáfogtak a műtéthez, majd Kantra, majd Hegelre támaszkodva; mások a pantheizmus poézisével be nem érték s Feuerbach-hal a kereszténységet rögeszmének nyilvánították, mely a természettől való irtózásában a szellemnek vallásává lett; az új evangélium ezzel szemben a test visszahelyezését kérte jogaiba. Nagy szerencsének tartotta volna, ha az emberiség Krisztusról egyáltalában semmit sem tudna, ha a földi lét részegítő élvezeteit élvezhetné az ég helytartójának bosszantó áldásai nélkül. Sokan, miután a filozófiákban sertéseket őriztek,

¹¹ Vízkereszt és Szent Péter-Pál napjára.

visszatértek a régi Isten atyai házába, de a pantheizmus csiklandós szisztéma lett, mely a kereszténységet barbárnak találja, s a tiszta humanizmust eléje teszi.

A szellemi világnak ez özönvívével szemben a katolikus tudomány még nem mozgolódott. A degradált koldus nehezen filozofál; a teológia mécse alig pislogott; egyházas öntudat még nem létezett; Görres József szavát még nem hallották.

Németország csip-csup fejedelmei, az illuminátus diplomaták, a bizalmatlanság s a hatalmi terjeszkedés minden sérelmével illették az Egyházat. Az Egyház egy megtépett rongy volt, melyet a hatalmasságok lábbal taposhattak vagy nagykegyesen megengedték, hogy rendőri szolgálatokat teljesítsen. A katolikus Belgiumban erőteljesebben nyilatkozott meg a keresztény élet, de itt is sok szenvedélyesség s pártviadatok kitörései kísérik. Valami nemtelen erőszak vett erőt az embereken s egyesültek titkos eskü alatt, hogy minden egyházi jelleget, szokást vagy intézményt üldöznek s még halálos ágyukon sem veszik igénybe az Egyház szolgálatait (*Solidaires*). *Ausztria* hagyományos tehetetlenségben, II. József kontyának uralma alatt állt; *Magyarország* nagy eszmei mozgalmak szelétől érintve a század elején még gyöngye szellemi életet mutatott s kereszténységét a megdermedt rendiség semmiféle virágzásnak nem indította. *Olaszország* a pistoiai zsinat szívverésétől volt beteg; kis abszolút monarchácskák jogarai alatt tengődött, kiknek nagy gondolatok híján más dolguk nem volt, mint féltékenykedni az Egyházra. *Spanyolország, Portugália, Dél-Amerika* a román népek napjának lealkonyodását érzik, s fáznak a pusztulás hideg szelétől; nincs számukra virágzás és föllendülés; szerencsétlen uralkodók által tönkretéve, csak a grandezzá s a bikaviadalmak örökölték a régi dicsőség inventáriumából. A szekták aláásták e népek boldogságát, kilúgozták hajdani erejüket s valamint a redves fa néha fénylik ugyan, de csak a rothadás az, mely ott világít: úgy a román népek, kivált a spanyolok, a bomlás izgalmai közt néha még föllángolnak, de csak azért, hogy gyöngeségük azután még világosabban szökjék szemünkbe. Ha a francia forradalom háromezer, II. József kétezer kolostort törült el, a spanyol népdüh az Egyház elleni gyűlöletet az utcára is kivitte, az 1834-iki kolerában a kutak mérgezését a barátokra fogta, Madrid kolostorait megtámadta, a barátokat az ablakon a nép szuronyaira dobálta s a következő évben e pusztítás az egész országra kiterjedt.

Íme ez Európa képe 1800 elején s ha hozzávesszük, hogy az állam a francia revolúció vérfürdőjében nem lett keresztény, hanem még pogányabb, mint azelőtt, hogy a genti püspököt „in effigie” fölakasztotta, 1837-ben a kölni, pozeni érsekeket s később a hetvenes évek Kultur Kampf-jában majdnem valamennyi német püspököt bebörtönöztette: megértjük, hogy a XIX. század az Egyházra nézve a *megaláztatásnak és szenvedésnek, a bebörtönözött pápáknak és püspököknek* százada volt; mikor az Egyházat az állam szolgálójának nézte, de azzal be nem érte, hanem a szolgálot rabszolgánóvé akarta volna lefokozni; mikor épp a vallásszabadság s a lelkiismereti szabadság fogalmi homályosultak el leginkább s a lelkiismereteket a fizikai erőszak kőpadjára vonták; csakhogy mikor kőpadra vonták, akkor végre föl is ébresztették.

Görres József emelte föl hatalmas szavát; ő, aki Napóleon ellen a nemzeti szabadság ébresztője volt, most a vallási s a lelkiismereti szabadság nemtőjét ébresztette föl százados álmából; szava harsona lett, *a katolikus ébredés, a katolikus öntudat föltámadásának* harsonája. Fölbredt az egyházi öntudat, a keresztény lelkiismeret s ez az öntudat győzelmes hadseregeket állított az élet összes tereire az ellenség elé. A hitélet, a missziók és társulatok által élesztve, keresztény erényekben virágzott ki. Komoly, egyházas irányzat vett erőt a papságon s a szerzetesrendek a reform éles, de tavaszi fuvalmát érezték s érzik most is; az öntudatos kereszténység a század eszméitől is hordoztatva, beállt a nagy erkölcsi, szociális munkának napszámbába; *a katolikus intézetek s intézmények, iskolák, kórházak, a szeretet százféle menházai* ezer és százezer ifjút s leányt hívnak zászlóik alá. A szeretet összes terein a „*charitas*” győzelmesen versenyzik a humanizmussal; lába dobbanásával ezer és ezer

irgalmas nővért állít a nyomorúság tarlóira, s maga a XIX. század kultúrája, mikor tért akar foglalni a vadnépek közt, visszalép, s átadja zászlóit a katolikus misszióknak.

A *katolikus missziók* a régi Egyház ifjú életerejével törtetnek előre. Soha ilyest a világ meg nem élt. A vértanúság köznapi, s a szentség egy élet áldozataiban jár köztünk. Az Egyháznak annyi vértanúja és szentje van most, mint régen. Vér és pénz kell e nagy, világot fölölélő munkához s e vért s e pénzt nem általános hadkötelezettség, nem kivetett adók útján szerzik be; csupa önkénytesből áll e hadsereg, csupa szeretetadomány ez az adó; pedig évenként több millió frankra rúg. A szeretet ez impozáns megnyilatkozása nem maradhat hatás nélkül. Kis-Ázsia, Örményország mozog, az Eufrát partvidékein a népek mozgolódnak s a római Egyház felé néznek. Régi eretnekségeik foszlányait levetik s a katolikus nagy népcsaládokhoz szegődve, a haladás ösvényeire térnek. Kelet-Ázsia népei nagy szociális, politikai és vallási fordulaton állnak, de épp azért ott nemcsak Anglia nagyipara épít vasutakat és távírókat, nemcsak a Neva, Spree, Szajna, Themse partjain fondorkodó diplomácia keres érvényesülést, hanem a keresztény propaganda s első sorban a római Egyház terjeszkedik s hosszú munkával és sok áldozattal biztosít magának egy szebb jövőt.

E század szenvedéseiben és sanyarúságaiban fejlett ki egyszersmind legszebben a *katolikus Egyház egysége*. Az üldözött püspökök és papok a szikla körül csoportosultak, a római egyházra néztek. Ubi Petrus, ibi Ecclesia, ez az elv mindig ismeretes volt, de oly szembeszökően sohasem érvényesült. A püspökök nem féltették hatalmukat; nem tettek ígéreteket vitális ügyekben a pápa háta mögött; nem csináltak emsi punktációkat; sőt ellenkezőleg érezték, hogy Szent Gergely szava szerint a pápa hatalma és tisztelete mindnyájuknak biztonsága és becsülete.

A római szentszék az Egyház szíve; a római pápa a mi Szentatyánk! Soha úgy, mint most! A gyermeki ragaszkodás sohasem volt oly élénk, vagy ha valamikor, hát akkor, midőn a római hívek a katakombákban csoportosultak körülötte. Az összetartás e meleg öntudata nyilatkozik meg az Egyház testében, mely a képviselőket, tudósokat, művészeket, tanítókat, iparosokat, munkásokat, családokat, férfiakat, anyákat, ifjakat katolikus társulatokban szervezi; a katolikus érzés dobban meg ez egyesületekben, melyek tagjaikat sikeresen megvédik a szabadkőműves s titkos egyletekből szivárgó méreg ellen. A társadalom maga, mely az új idők vajúdásának fájdalmait érzi, bámulattal látja, hogy a megalázott pápaság rálép a szociális küzdelmek zsombékos talajára; kivezeti hajóit a türelmesség lagúnáiból a sík tengerre, az eszmék, tanok, törekvések hullámaiba s fölvonja admirális hajóinak árbocaira a halhatatlan remény s a végleges győzelem jelét, a keresztet.

Valóban ez nem hullá, ez nem wrack, ez Krisztus teste, az Úr hajója. Az egyház nem halt meg, de nem is haldoklik, sőt ellenkezőleg él és éled.

1870. július 18-án sötét felhők tornyosultak az örök város fölött; villámló, döngő zivatar zúgott el kupolái fölött, mely megtisztította s fölfrissítette a maláriás, fülledt levegőt. Ugyanaznap hirdették ki a pápai csalatkozhatatlanságot. A levegő viharja csak képe volt a szellemi világ zivatarainak. A hitetlenség, a kevély tudomány tajtékzott dühében; kormányok aggódtak; egyetemek tanakodtak; kishitűek féltek; vége az Egyháznak – mondogatták; az olasz forradalom a közvéleménytől is fölbátorítva, két hónappal később, szeptember 20-án, az aposztata papnak és olasz generálisnak, Cadornának vezetése alatt betört a Porta-Pia résén, megfosztotta a pápát birtokaitól, bezárta a Vatikánba; de e vésteljes, sötét felhőzetet áttörte a *csalhatatlanság dogmájának villáma*, megtisztította a katolikus érzést s megvilágította a helyzetet, mely szerint Róma a Porta-Pia réseinek dacára is a világ központja s a birtokaitól megfosztott pápa is a lelkek atyja. A katolikus világ központja ott van az apostol sírja mellett, nem azon sír miatt, melyen száz lámpa ég, hanem azon szó miatt, mely az aranyos frizre van írva: Tu es Petrus; nem Szent Péter ereklyéi, hanem az élő pápa, a legfőbb tekintély miatt. A római püspök az Egyház atyja, a keresztény tannak legfőbb öre és hiteles magyarázója; ő a népek tanítója... Isten kegyelméből. Szavára figyel a világ, akár a tudományhoz fordul, akár

az állami lét alapjairól értekeznek, akár az újkor legnagyobb problémáját, a szociális kérdést fejtegeti. Ő a leghatalmasabb, politikai faktor, hatalmasabb, mint IV. Sixtus és II. Gyula, kik háborúkat vívtak; 300 millió katolikusként ő a lelki feje s szava a világ mérlegének serpenyőjébe esik.

Valamint pedig az Egyház általános és világ-egyház s nem egyes, nemzeti érdekek szolgálója, hanem a természetfölötti, vallásos életnek hordozója minden nép és nemzet közt: úgy a pápaság is az egész viláé, szabadsága közkinccs és közszükséglet. Mindenütt otthon van, s így nemzeti, de sehol sincs otthon úgy, hogy alattvaló legyen, s így nemzetközi. Nemzeti, mint az édes hazai föld, melyből boldogulásunk föltételeit szívjuk; nemzetközi, mint a napvilág, mely a hazai földet melengeti, hogy meg ne fagyjon, hanem gyümölcsöt hozzon. A nép nem annyira nemzet, hogy az emberiség tagja ne maradjon; érdekeink nemzetiek és emberiek; ily értelemben a pápa minden egyes nemzeté s ugyanakkor az egész emberiségé.

De ha minden egyes nemzeté a pápa, vajon kié inkább, mint a magyaré?

Pápa és magyar kereszténység két elválaszthatlan fogalom, nemcsak dogmatikai tekintetből, hanem a történet, az események kapcsánál fogva is. A magyar egyház nagy jótéteményeket élvezett a római széktől; a tiszta vért, a szellemi irányt, az európai színvonalat, az egyházi függetlenséget az állammal szemben a római pápa tartotta fenn magyar földön. S valamint a magyar egyháznak, úgy Magyarországnak kezdet óta a pápa volt oltalma. A római szentszék nemcsak egyházunk anyaegyháza, de polgárosodásunknak is dajkája volt. A pápák védelmezik, nevelik a népet; befolyásuk, ha néha a nemzeti függetlenségnek rovására látszott lenni, a nyugati civilizációt biztosította számunkra.

Csak a római Egyházhoz való tartozásunknak köszönheti a magyar egyház, hogy a tatárpusztítást kiheverte; az tette őt győztesé az izmaeliták, kunok, eretnekek ellen szünet nélkül folyó küzdelmekben. A pápai igazgatás és ellenőrzés edzette annyira, hogy erkölcsi, fegyelmi tekintetben mindjobban megfelelhetett magasztos hivatásának.

A barbárság mindig nagy hatalom volt, akár a külföldi erőszak, akár a belföldi önzés alakjában jelentkeztek. Magyarországon is volt idő, midőn vad, állatias emberek az egyházakat lefoglalták, az épületeket világi célokra fordították, vagy éppen istállóknak használták s az oltárokat lerombolták; máskor ismét gyarló királyok erőszakos önkénykedése vagy tehetetlen nembánomsága süllyesztette a nemzetet: mindannyiszor ott állt a középkor szellemi nagyhatalma, a pápa, s erős kézzel rendet csinált. A hit, az erkölcs, a jog, a műveltség mindenütt a szentszék fönséges tekintélyére támaszkodott s oltalma alatt állt.¹²

S mikor a félhold legázolt, ki volt nagylelkűbb, áldozatkészebb védőnk, mint a római pápák? Az Anyaegyház hősiességét, a kereszténység szívének jótékony melegét ugye akkor éreztette velünk, mikor halálba fagyunk s sírunk meg volt ásva?

E folytonos, áldozatos szeretet lelkes tiszteletté s meleg ragaszkodássá nevelte a magyar népben a Szentszékhez való viszonyunkat. Szent Péter és Pál tisztelete Magyarországon a Szentszéken ülő pápához vonzotta a népet; a Szentszék áldásai viszont az apostolok tiszteletét honosították meg hazánkban; okmányaink, alapítóleveleink, hagyományaink a szent Szűz után első helyen Szent Pétert és Pált emlegetik s a magyar hősiesség eszményképe, Szent László rendeli el a Szent Péter és Pál apostolok börtönét hazánkban. Jellemző e tekintetben az az utasítás is, melyet Beatrixnak, Mátyás király arájának olasz udvarmestere írásban adott, ahol figyelmezteti a hercegnőt, hogy ha a magyarok kedvében akar járni, mutasson nagy tiszteletet ő Szentsége a római pápa iránt, mert, – úgymond, – „mostanában egy nemzet sem tiszteli az apostoli Szentszékét olyannyira, mint a magyar”. S azóta? Az 1596-ki

¹² A magyar nemzet története II. k. 628. l. és sok más helyen.

országgyűlésben egybegyűlt rendek VIII. Kelemen pápához írt levelükben vallják, hogy a magyar nemzet az apostoli Szentszék iránt örök hálára van kötelezve.¹³

E szent kötelesség érzete kitör lelkünkől a századok nagy fordulóján s midőn 1900-ban létünk s önállóságunk szimbólumát, a szent koronát, nemzeti lelkesülésünk tiszteletével körítjük, vajon nem fűzünk-e koszorút II. Szilveszter pápa magányos sírtáblájára a Lateránban? Nem koszorúzzuk-e meg Róma kriptáiban nyugovó nagy jótevőink sírjait? *A magyar korona* e nemzeti s keresztény jubileumon *Róma felé néz* s e szent koronától leváló dicssugarakból, a nemzeti történelem legszebb emlékeiből fonjuk hálánk koszorúját a Szentatának, kiben Szent Péter tekintélye s a nagy pápáknak, Magyarország jótevőinek szeretete él.

A hit a XIX. században

A XIX. század a tudomány százada. Ismerjük el ezt a címét fönn tartás nélkül. Büszke öntudattal nézhet végig vívmányain. De ez a tudomány ugyanakkor az Istennek is napszámosa volt. Mikor föl kutatta a világot, akkor lelkünkben is fölépítette az Úr templomát s e templomba beállította az Isten nagyságának, fönségének, mérhetlenségének szemléleti fogalmát. Az Írás is azt állítja, hogy a természetből ismerjük meg az Istent, abból néz ránk a „sempiterna virtus et divinitas”; a természettudományok tényleg rásegítenek, hogy az Istenről egyre fönségesebb s ragyogóbb fogalmunk legyen. A teológiának ministrál a tudomány. Istenismeretünk mélyebb lesz általa. Tudunk sokat, amit régen nem tudtunk; amit nem tudtak Mózes és Illés; sem a próféták, sem az apostolok, sem az evangélisták. Tüzetes fogalmaink vannak a földgömbről, a föld forgásáról, a csillagok rendszeréről, az univerzum méreteiről; azt a régiak nem ismerték. Ismerjük a gravitáció törvényeit s a spektrálanalízis által a csillagokat forrongó gáztömegeknek nézzük, a színek vonásaiból leolvassuk összetételüket. Tudjuk, hogy az égbolt kék kárpítja nem a mennyország; nem egyéb az, mint a levegő színe a sötét világűr háttérén. Földünk szinte eltűnik lábaink alatt; oly kicsiny, mint egy silány, kis pont a csillagok milliói közt; lelkünk pedig oly nagy, hogy lenyomja a földdel együtt az egész világot méltányos kicsinylésének csalhatatlan ítéletével.

A jelennel azonban, ha még oly mérhetetlen, be nem érjük; visszatérünk a múltba; föl nyitjuk az ezredek történetének kőlapjait; e kőlapokra írt a szitakötő finom szárnyával, a kis legyecské pödrös szipolyával, a virág gyöngéd szirmával; megírták életüket, bevésték alakjukat; e kőlapokról olvassuk le a világ történetét; csodálatos növények s állatok tömkelegébe hatolunk; idegenszerű világok, mérhetlen időközök vonulnak el bámuló szemeink előtt s mialatt azt bámuljuk, létünk mérhetlen kicsinnyé válik; tiszalegyek lettünk az idők folyamán. Majd úgy vesszük észre, hogy némely világ alakjai közelebb állnak egymáshoz, mint más világoké, ha egymással összehasonlítjuk s nem küzdhetjük le a gondolatot, hogy e világok valamiféle szoros láncot alkotnak, melyben egyik szem a másikba, egyik világ a másik világba kapcsolódik.

E közben Isten gondolatai egyre tágulnak, tervei óriás méreteket öltenek szemeink előtt; azon kapjuk rajta magunkat, hogy az Istent szűklátókörű, gyerekes, emberi gondolataink keretébe szorítjuk; mint mondani szokás: anthropomorfizáljuk; bálványokat alkotunk magunknak róla; bele állva pedig a tudomány csarnokaiba, kijavítjuk kisszerű gondolatainkat a szemlélet által.

S mi lesz a hittel?

Az ott ragyog a tudomány által épített, egyre ragyogóbb templom oltárán; más fénynek, a kinyilatkoztatásnak özőnében. Ez a kinyilatkoztatás emberi nyelven, emberi fogalmak

¹³ Simor János 1887. évi június hó 18-án kelt körlevele. 7. lap.

keretében nyújtatott, s ennyiben természetesen idő haladtával e fogalmak tisztulnak, s a bennük rejlő igazságnak fölértésére segítenek; de ez az emberi nyelv és fölfogás a kinyilatkoztatásnak csak héja; csak földíze a bornak, mely kiforr belőle; a kinyilatkoztatáson magán változás nem történik. Erkölcsi fogalmaink is nemesbülnek; az elvek kifejeződnek; a szellemi életnek nagy áramaiban az erőszak, az elfogultság iszapja leülepszik, s az emberi, nemes irányzatok uralomra jutnak. A fanatizmus kinövéseit lenyessük, félretesszük azt, ami nagyon is emberi, hogy megmaradjon lehetőleg tisztán az isteni.

A legelső, világos tétel, melyet a tudomány haladása mindjobban kiemel és megvilágít, az, hogy *a végtelen Isten*, az örök törvény alkotója, *a világot fönntartja, mozgatja, élte*; mindenhez közel van, mindenben benne van, oly mélyen, amint azt a középkor teológiája elgondolta. Belőle és benne van, mozog, él minden. S ő lényünk mélyén rejlik. Nem igaz, hogy mérhetlen távol van, nem igaz, hogy nincs köze a végtelenség elvének ehhez a hangyabolyhoz, ehhez a törpe emberiséghez; nem igaz; ez volna ám csak a törpe, anthropomorf gondolat. Az Istenség előtt minden végtelen kicsiny, ha lényét tekinted s mégis mindent becsül és szeret, mert az ő gondolata, az ő műve. Nem derogál neki semmi, hiszen minden isteni; ráér mindenre és nem fárad ki, hiszen végtelen. Fölfoghatlan ugyan és érthetetlen s mégis közvetlen, mint az élet, melyet nem értünk, pedig mi magunk az vagyunk. A fölfoghatatlanság csak térdre esni készlet, de tagadni, vagy felejtani föl nem jogosít. Azonkívül pedig bele kell vonni s *vinni az Istent az életbe*; nem szabad állítanunk, hogy „a modern ember jobban becsüli meg az Istent, mert nem vonja le hitvány játékaik körébe, hanem meghagyja emberi ésszel fölfoghatatlan fenségének a magaslatán”; nem szabad mondanunk, hogy „mi köze a végtelenségnek ehhez a hangyabolyhoz, ehhez a törpe emberiséghez”; ez csupa anthropomorfizmus, merő emberszag. Az a köze van hozzánk, hogy az övéi vagyunk s nekünk az a közünk hozzá, hogy benne vagyunk, élünk, mozgunk; az Istenimádás, – szolgálat, szeretet, – nem hitvány játéka az embernek: mert ha fölismeri „fölfoghatlan fenségét”, akkor térdeljen le előtte s hódoljon meg neki.

S mivel köze van Istennek a világhoz s mivel e világ szellemi irányzata az emberi lelkekben feléje tart: *azért kinyilatkoztatta magát*; gondolatait, jószágos terveit, kegyelmét közölte, az embernek igényeit meghaladó módon; most már nem mint a természet ura szélvészben, villámban, csillagfényben, virágdíszben, a lelkiismeret szavában szólott hozzá, hanem mint a testté lett Ige, mint valóságos testvére. Előbb látta az ember, hogy az Isten mily nagylelkűen áraszt fényt, meleget jókra, gonoszokra egyaránt, most pedig azt a szeretetet tanulta megismerni, mely a keresztről szól hozzá s az Oltáriszentségben vár reá, közvetlen egyesülésben melegíti szívét s erőt ad isteni életre.

S hol van ez a kinyilatkoztatás?

Már megmondtuk: *Jézus*.

De hisz sok kinyilatkoztatásról beszélnek; egymást ölik prófétáik; elfogult rajongók, holdkóros pásztorok képzelgéseiteket kinyilatkoztatásnak mondták! „Igaz-e, hogy az Olimpon lakozott istenek cifra társaságát ma fantáziának minősítjük s a görögök egész vallása ma mítosz? Igaz-e, hogy Deukalion hátrdobott köve, amiből ember pattan elő, mitológia; ellenben Ádám oldalbordájából formált Éva tiszta valóság? Igaz-e, hogy Jupiter, aki emberalakban kóborol a földön, merő mitológia; ellenben az Isten, aki emberalkotás céljából lehajol a föld porához, aki palatáblákra törvényeket ír, aki egy jámbor agg beduinnal szövetséget köt és a Nebo hegyén sajátkezűleg sírt ás: kétségbevonhatlan történeti személyiség? Igaz-e, hogy a Plutó pokla a maga Cerberusával és üvöltő fúriáival naiv képzelődés; ellenben a keresztény pokol, ahol fekete ördögök sütik-főzik az örökre elkárhozott lelkeket, tiszta valóság? Igaz-e, hogy az Elizium a mesék birodalmába tartozik; ellenben a mennyországnak nevezett otthon, fönna a mennyboltozat kék kárpitja mögött, éppen úgy megvan, mint Kashmir völgye, hol örök tavasz van? Igaz-e, hogy a nimfák, a

najádok és szirének egytől-egyig mesés, fantasztikus alakok, ellenben a cherub, szeráf, a szárnyas angyal olyan lény, akinek a valóságában kételkedni nem szabad?”

Íme a XIX. század gyerek-embereinek beszéde, kik gyarló, gyerekes fölfogásban eltörpítik a fönséges, nagy kereszténységet; kik az angyalokat „szárnyas lényeknek”, kik az ember teremtését gyerekmesének, kik az ördögöket hosszúfarkú szatíroknak tartják; kik a Szentírás naiv beszédében a dogmatikus mély gondolatot meg sem közelítették. Jó, hogy nemcsak tárcaírók akarnak kritizálni örök gondolatokat, hanem komolyabb emberek is vállalkoznak e nehéz munkára. A racionalizmus megtette; rávetette magát a kereszténységre s mit végzett? Nagyszerű munkát; minden felhőt eloszlattott, minden fátyolt letépett; a Szentírás hitelességét fényes világításba helyezte;¹⁴ a félreértések, a rossz értesülések, a történeti hazugságok, a mondák kétes írását a kereszténység palimpszesztjéről letörülte, s kiviláglott, hogy *Jézus az Isten Fia*.

Jézus, a megtestesült isteni tekintély; előtte hódolunk. E *megtestesült tekintély* tűzte oda az örök igazságokat az emberiség egére, s hogy szét ne foszoljanak, a tekintély foglalatába foglalta. A köztünk járó, minket követésére fölszólító tekintélynek hódolnunk kell; higgyetek bennem, így szól hozzánk; aki nem hisz, elkárhozik; intézményeket alkotott, keresztséget, Oltáriszentséget... S a hit fényének világítótornyul s intézményeinek gyémántfoglatául *az Egyházat* alapította.

Az Egyház az Isten intézménye; társaság, melyre a kinyilatkoztatott tan és az üdvözlőközök bízva vannak. Az emberiség összes nagy javait a társadalom hordozza; a kinyilatkoztatás az emberiség legnagyobb java, csoda-e, hogy ezt is a társadalom által, az Egyház által nyerjük? „Aki titeket hallgat, engem hallgat”, mondotta róla az Úr. Ugyanakkor az Egyház isteni intézménye emberi is; emberek közt állván fönn, az emberiség történetének foltjait, a fejlődés árnyait viseli magán. De ez nem változtat isteni jellegén: a társadalom bűnök dacára is közvetíti az egyessel a kultúra áldásait s az Egyház a világias szellem dacára is megmarad az igazság örökének s az üdv eszközlőjének. A természetfölötti jelleget nem törülhetik le róla. S tulajdonképp ez bántja a modern világot. Az ember egészen természet akar most lenni s a természetfölöttivel szemben ellenszenve van. Az ember ki akarja magát vonni a természetfölöttinek befolyása alól nézeteiben, erkölceiben, intézményeiben; *emancipálni akarja eszét* a tudomány által a hit alól, nevelését, iskoláját, házasságát, társadalmi életét s magát az államot Krisztus uralma alól. *Ezt liberalizmusnak hívják*. Hogy pedig erre ésszerű oka legyen, azt kell mondania, hogy a természet, amint most van, Krisztusra nem szorul, hogy magában boldogul, hogy jó és szent, s ezt naturalizmusnak hívják.

S íme e két hóborttal szemben mondja ki az Egyház épp e XIX. században a kinyilatkoztatásnak két dogmáját.

E tekintélyt el nem ismerő ésszel szemben 1870. július 17-én rámutat a természetfölötti tekintély eleven képviselőjére, a *csalhatatlan pápára*; s a magamagával beérő természetet figyelmezteti eredeti foltjára, megalázott létére, a *szeplőtelen fogantatás kimondásában* 1854. december 8-án.

Tajtékozott a dühtől a korszellem, midőn a természetfölöttinek e merész kilépéseit látta. A természetfölötti tekintélynek legélesebb kifejezése a pápaság; nem az égben, itt mi köztünk él a természetfölötti tekintély csalhatatlan képviselője. Krisztus országa nincs a holdban, nincs a

¹⁴ Kultúrák ébredtek föl tanúskodni a Szentírás mellett; az egyiptomi hieroglifákat megfejtették; Babilon, Ninive föltámadt és szót kért, s bizonyította a Szentírás hitelességét. Ezt a tudománynak köszönhetjük. „Midőn már odáig jutott a tagadás, hogy a skeptikus hiperkriticizmus a Szentírás könyveinek még történeti hitelességét is kétségbevonta, akkor az isteni Gondviselés megengedte, hogy az ókor legrégebb kultúrnépei: Misraim, Kus és Asszur föltámadjanak ezredéves sírjaikból és tanúságot tegyenek az Ó-szövetség könyveinek hitelessége mellett”. Dr. Giesswein G. „Misraim és Asszur tanúsága”.

felhők közt; nem valami láthatatlan, sőt társadalmi szervezete van. Ez organizmus feje a pápa, s így ő benne, *mint konkrét személyben lép föl a természetfölötti elem*. A szeplőtelen fogantatás pedig az eredeti bűnre utal, melyből csak Krisztus kegyelme szabadíthat ki. S ez a kegyelmes „szeplőtelen fogantatás” Lourdes-ban megjelenik, forrást fakaszt a sziklából s ezer meg ezer csodával vakítja meg a hitetlen, csodákat tagadó kislelkűséget.

Valóban a szent Szűz s a pápa, Lourdes sziklája s a Szentszék bámulatosan jellemzik azt, hogy Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat! A tagadás hatalmai meg akarták rontani a hitet tudománnyal és szabadossággal; föl akarták emelni s azáltal emancipálni az embert; de úgy jártak, mint a földalatti erők, azok is emelik a föld sziklabordáit és hegyeit, de a kereszténység a bordákra templomokat épít s a hegyekre keresztet tűz, s szolgálatába hajtja az alacsony erőt.

Róma és Lourdes, odajárjon búcsút az alázatos hit; a *szeplőtelen Szűz s a csalhatatlan pápa* jelezze útját a liberalizmus s a naturalizmus veszedelmei közt.

Nemzeti eszmények¹⁵

A haza nem föld, melyet nomád népek sátorfái mérnek, nyájaik patái föltúrnak; a haza oly föld, mely otthonunk lett, melyhez életünk tapadt.

A nemzet nem néptömeg, hanem egyetérző, rokon nép; egy érzés, egy élet.

Hosszú századokon át lett azzá! Nézzünk most vissza e hosszú századok távlatába, 900 év mered felénk; visszatérve bölcsőnkhez, elmélkedjünk nagyságunk s dicsőségünk s gyászunk esélyein; kérjük számon életünk titkait, nagy eszméit, gondolatait, érzelmeit, hogy ami nagyra nevelt minket, hálás szeretetünk elismerésével koszorúzzuk.

Ültünk ugyan már milleniumot, mely a nemzet ezredéves életét s haladását szemeink elé állította; ünnepeltük a nemzeti erőt, mely dacolt s küzdött; a nemzeti géniust, mely szerencse és balsors közt föltalálta egyensúlyát, mely az idegent a nemzetivel egyesítette; az elemeket fajsúlyuk szerint illeszkedni hagyta, hogy egy nemzeti testté szervezkedjenek. De nem kérdeztük, mi a fönnállás titka, az ellentállás ereje, a fejlődés hatalma, a nemzet lelke és dajkája? Honnan gondolatai, eszméi? Honnan a fölfogás magasztossága, a hazaszeretet önzetlensége? Honnan az erény törhetlensége? Honnan ideális alakjai?

Engedjétek kimondanom: *nem ezerévesek azok, hanem 900 évesek*; ami a nemzetet életképessé, nagyra tette, az még nem ülhetett milleniumot; 900 év történetére mutat, hogy azt a népboldogulásnak és a fejlődésnek egy szebb, szerencsésebb tízedik századával, igazi millenniummal koronázza.

A magyar nép őshazájából magával hozta fájának s a szabadságnak lángoló szeretetét; de fönnmaradásának biztosítékait a kereszténységből vette; féltékenyen őrizte nemzeti hagyományait, ragaszkodott őseinek szokásaihoz, de a haladás csak a keresztvíztől pezsdült föl benne. Megvolt a nemzeti lélek, jó, rossz tulajdonaival, de ápolás alá csak 900 év óta fogták; megvolt a lélek, de eszményi tartalommal csak 900 év óta telt meg; megvolt a nép, de az európai lét ígéretföldjére csak 900 év óta lépett; ekkor támadt Mózese István királyban, ki az ígéret földjét nemcsak Nebo hegyéről nézte, hanem a népet oda be is vezette; reá derítette a kereszténység napjait, hogy ragyogjon le rá, s hitre világosítsa s erényre melegítse föl a nép szívét. Ekkor nyert tulajdonképpen hazát a magyar nép, mikor az örök haza vágya a röögő lábai alatt megszentelte s azt a nemesbülő lélek érzelmeivel, a kar munkájával, az élet emlékeivel a nemzet számára lefoglaltatta; azóta lett a föld haza, mely ápol s eltakar; azóta lett drága, hogy nagy emlékeink hozzáfűződtek; azóta édes, hogy keserveink hozzátapadtak; azóta szent, hogy könnyeink harmatával s vérünk áradatával öntöztük.

¹⁵ Az iskolaünnepélyre is használható.

Hazát tehát az adott, ki a hitet adta: a mi Urunk Jézus Krisztus Szent István király által.

Az adta e hazát, ki e hazához szögezett, hogy éljünk, haljunk rajta; Ő szögezett le ide szent keresztjével. E hegyeken, rónákon sok nép hullámszórt előttünk; de a világ viharja tovasodorta őket; minket el nem sodort; mert a kereszt lett horgonyunk; azt leeresztettük a népáramok hullámaiba s a hármass hegyen akadt fönn; azóta is ott áll. Itt a hazád! A kereszt jelzi.

Az adta a hazát, ki a béke áldásait hozta meg a népnek. A kereszt lett a béke jele. Addig a nép hullámszórt és pezsgett; a pogány magyarság vitézsége Európát öntözte saját vérével. A harci vágy nagy volt; de a magyar anyák keblén nem nőtt annyi élet, a vér elapadt, kifogyott volna, mert többet emésztettek volna föl a század harcai. A szent kereszt a béke s ezzel az élet ösvényeire terelte a népet.

Az adott hazát, ki a népet a művelődés mezejére állította. A kereszt lett a magyar műveltség tengelye; ahová a keresztet tűzték, ott templomokat, házakat, iskolákat építettek. A nyugati kereszténység lett a kultúra hordozója a világtörténelemben s e népcsaládba vitte be a kereszt a magyar népet.

Többet tett; pajzsa, eleven fallá tette a magyart a kereszt; szenvedést, de örök dicsőséget is hozott ránk. Eleven pajzsul állította oda a kereszténység forró szeretete a magyart, hogy az európai műveltséget a félhold ellen megvédje. Vérrel írta be azelőtt a magyar nép ittlétét Európa történetébe, de ezt a vért azzal a vérrel mosta le, melyet a kereszténységért ontott. Kelet hatalma a mi domború mellünkön tört meg; Nyugat civilizációja széles hátunk mögött indult virágzásnak. A Kelet és Nyugat ellenséges árama e haza földjén roppant össze, s elsodort mindent s mindenkit, rómain, szlávot, hunt, avart. Egyik sem tudott urává lenni a térnek; de urává lett a magyar, mert Isten állította ide, hogy karját Kelet felé feszítse, s szívét-lelkét Nyugat felé tárja, s a szellemet, a hitet, a műveltséget onnan vegye.

Szent István apostoli keresztje tette tehát úrrá itt a nemzetet!

Megváltozott azóta az idők szelleme s harc helyett a béke csöndes föladatait tűzi elénk; új helyett szerszámot, nyíl helyett finoman hegyezett íróttolat nyomnak kezünkbe; testi és szellemi épségre akarnak nevelni, művészi és vallási életet teremteni, eszményi s anyagi kincseket fölhalmozni; jól teszik; ez most a nemzetnek megváltozott föladata; de ha a nemzetet e megváltozott föladatában is győzelemre kívánjuk segíteni, vigyázzunk, hogy a magyar nemzet 900 éves törzskösségének lelkét meg ne öljük s történelmének s életének eszményi tartalmától meg ne fosszuk.

A magyar nép nemzeti eszményei mind a kereszténységből valók.

Minden, ami szent, nemzeti lett; s minden, ami nemzeti volt, szent lett. A magyar korona szent korona; a magyar király apostoli király; a magyar zászló a szent Szűz zászlaja; a magyarság ideáljai: István, László, Imre, Erzsébet, Margit, Jolánta, Kinga Árpád vére s katolikus szentek; Magyarország története sokáig a kereszténység védelme; azután kétszáz éven át a vértanúság szenvedése, vergődés a félhold zsarnoksága alatt; a nemzet erkölcsi élete: a hit, bizalom, remény, kötelességtudás, jogérzet, minden, ami lelki, a kereszténységből volt való; az ápolta szívét; az egyenesítette föl újra meg újra a vad elnyomás és hanyatlás korszakai után; lelki életének ő volt csillaga.

Nyissátok meg a magyar nemzet történeti távlatait, ami eszmény jelentkezik dicsőségben s nagyságban, az mind a hitből való. S viszont: nézzetek oda a hanyatlás, a visszavonás, a csúszás-mászás, az érdekhajhászat egymást váltó századaiba, amikor belviszályban a néptörzs pudvás lett, a török alatt féreg lett s a német befolyás alatt lágydereké nemzet lett; miért történt ez mind, ha nem azért, hogy a régi eszmények elborultak s a nép lelke gyöngé lett?

S most tekintsük meg a nemzeti lét szimbólumait egyenkint!

A magyar nemzet egységének, függetlenségének, alkotmányosságának szimbóluma a szentkorona. Ez az arany-abroncs, mely a nemzetet, törzseit, népeit egybefűzi; ez az az

aranykeret, melybe bele van foglalva a magyar nemzet egész lelke, élete, történelme. Kilencszáz évnek dicsősége és gyalázata, öröme és fájdalma körülötte lebeg; a nemzet szeretete s tisztelete, ez az a két koronaőr, ki meg nem hal s e korona árnyékában életre ébred az egész történet. De e koronát a nyugati kereszténység atyja adta; e hajékkal fején lépett be a magyar nép a nyugati népcsaládba; a nélkül nem tehette volna. Valamint Nagy Sándor koronát küldött a Macchabaeus Jonathánnak, hogy őt magához emelvén, barátságába fogadja: úgy a nyugati kereszténység koronát küldött a magyar népnek, hogy előbb koronás nép s csak azután s azáltal a világot vezető népek barátjává lehessen. Koronával fején, méltó, egyenjogú tagja lett már a kereszténységnek, s a nyugati civilizáció áldásaiból kért részt.

Újra kérdem: nem küldünk-e koszorút II. Szilveszter pápának lateráni sírjára?

A szent korona fényében ott áll a nemzet összes hagyományainak eleven s közvetlen hordozója: *a király*. A magyar nép királya apostoli király. A korona körül nagy, szent, igazságos királyaink emlékéből dicsugár fűződik; de a legragyogóbb fényugár az első apostoli király, Szent István emléke. E fényben áll minden király; hiszen Szent Istvánnak, Szent Lászlónak, Mátyásnak koronáját hordják. A szent korona körül az elhunyt nagy királyok hősies alakjai állnak s aki a fölkezt király ellen lázad, ellenük támad. Az első apostoli király s a többi dicső utód él a koronás királyban. E mély tisztelet hagyományos lett a magyar népben; szívébe vésődött, benne élt. A vitézség, az odaadás, a hűség, a közjó szeretete a királyért áldozott mindent; szinte vallásos tisztelettel borult le előtte, mert a királyban az apostolt, Szent Istvánt látta s Szent Istvánban magát az Urat.

S honnan a zászló? A zászló a nemzet szívéből kinövő rúd, melynek hegyén érzelmei színekben feslenek ki. Azt nem határozták meg nemzetközi kongresszusok; az lett, az nőtt; a nép szívéből nőtt. A mi zászlónk is hitünk, reményünk s szeretetünk színeiben játszik, s az a kép, ami rávetődött, a legszentebb s legizzóbb nemzeti motívum, hívő gondolat lesz, melyet hit, vágy, bizalom, bánat és küzdelem vetített rá. S kinek képe tűnik elénk zászlóinkon? Magyarország Nagyasszonyáé! A szent Szűz képe zászlóinkon, az áhítat, lelkesülés történeti emléke. A vértől pirosuló zászlón a magyar Madonna, ez a szent Szűz képének magyar motívuma; e zászlóval takarózkodott az elesett harcos; e zászló lett szemfödője a mohácsi síknak; föladatát a nemzet a félhold elleni küzdelemben e zászlóról olvasta le s miután kimerült, e zászló borult rá s attól piros, mert átverődött rajta a magyar nemzet utolsó vércsöppje.

S honnan a magyar történetnek legkiemelkedőbb gondolata?

A félhold elleni harcok voltak e kilenc század történetének szemmel látható föladata; hogy mi lesz ezután, azt még nem tudjuk. Nagy hősiességgel, sok áldozattal felelt meg a magyar nemzet e föladatának, nemcsak küzdve, de elnyomásban szenvedve is. S mi volt nehezebb? S miután már le volt teperve, a katolikus Magyarország mindig a félhold megtörését tartotta szem előtt. A katolicizmus sohasem szövetkezett a törökkel; szenvedésének és hanyatlásának korszakában is a szomorú félhold volt gyűlöletének tárgya. Sohasem akart vele kibékülni; történiék bármi, de a törökhöz simulni, azon a lejtőn, mely a barbárságba, az ázsiai vadságba vezet, egyetlenegy lépést tenni sohasem akart. Inkább közeledett nyugathoz, ott kért segítyt, megalázta magát; gondolta, hogy a nemzet, majd ha az iga alól fölszabadul, úgyis kivívja függetlenségét a némettel szemben; de a törökkel kezét fogni... soha, soha. Ebben az ösztönben is a kereszténység forró szeretete, a szent korona rajongó tisztelete nyilvánult; „ki, ki Ázsiából”, „félre a hitetlenséggel”, ez volt jelszavuk; erre nézve mondja nagyon méltányosan Salamon Ferenc, jeles történészünk: A katolikusok a török ellen; a kálvinisták a németek ellen küzdöttek. Eszterás Pál nádorral azt mondták amazok: mikor házunk ég, először azt mentsük; a félhold gyújtotta föl házunk, tönkretette hazánkat, megakasztotta kultúránkat, rombadöntötte oltárainkat, vérbe fojtja hitünket, miután letaposta zászlóinkat; e fenevaddal nem tarthatunk!

S végül: eszményeink honnan? Ami nagy és fönséges vonás van a magyar nép életén, az mind a kereszténység gondolatainak átverődése. Maga a nép vértanúi nép; a kereszténység vértanúja. Szegények lettünk; hazánk pusztasággá változott; megyéink szandságok, uraink bégek voltak; vértanúi népnek szétrongyolt alakja tekerődött a kereszt körül s miután már elbukott, akkor is remélte, hogy fölemelik azok, kikért szenvedett. E vérző népnek első segítője s folytonos gondozója a katolikus Egyháznak feje, a pápa volt. E népnek legnagyobb fiai jó keresztények s akikben az eszmény szerencsésen testet öltött, kanonizált szentek voltak; a magyarság pantheonjának alakjai, telve hittel és Szentlélekkel s ha a magyar népbe nem is hatolt bele a kereszténység nyugat-európai elmélyedése, a hit századai nem vonultak el fölöttünk a nélkül, hogy a szent kereszténység nyomai meg ne látszanának rajtunk. Korona, apostoli király, trón, haza, zászló, a hősiesség, a történelem s annak nagy alakjai, ez mind a kereszténységé. Odatűzte jelét koronánkra, beleveste címereinkbe; a királyi palástba beleszötte prófétáit, angyalait; történelmünkbe lehelte lelkét; énekünk bánatos vágyódássá lett első szent királyunk után: „Hol vagy, István király?” Ereklényk a Szentjobb lett, a honalapító, koronászerző, apostoli király jobbja; az ő műve áll s él köztünk; az ő karja, jobbja van velünk. Vajon elszakadhatunk-e e szent emlékektől, e koronától, tróntól és hazától? Vajon a temető emlékei-e ezek nekünk, mely alatt erőtlen, letűnt múlt pihen? Nem, nem halavány emlékezet tükröződik a keresztény régi Magyarország eszményképeiről lelkünkön; hanem a lelkesülés, az együttérzés villamos folyama árad belőlük szívünkbe. Az a múlt bennünk jelen; az az emlék bennünk valóság; hitünkben, lelkesülésünkben testet ölt, küzd, fárad, dolgozik tovább. A szent korona keresztjét tovább ne görbítsük s a Szentjobb műveit ádáz kézzel le ne törjük; hanem hálás kegyelettel a dicsőséges múlt és rendíthetetlen bizalommal a még dicsőbbnek hitt jövő iránt, tele életkedvvel, tele alkotási vágygal haladjunk előre, hogy a világot s enyészetet legyőző erő, a szent kereszténység oly népet állítson továbbra is síkra, mely győzni, fejlődni s boldogulni képes.

Magyar szentek

Most pedig járjunk búcsút! Szentjeink sírjai elpusztultak; de minek sírokhoz járnunk, mikor oltáraink vannak? Oltárokhöz járunk, midőn emlékeiket keressük. Minél hidegebb a kor, lanyhább a hit: annál nagyobb szükségünk van rá, hogy szentjeinkhez forduljunk; oda, hol fogékony lelkükben a keresztény bensőség remekelt s oly alakokat állított a világba, melyeknek fönségét 900 év forgása el nem pusztíthatta. Ki ne járulna a hit e magaslataihoz, hogy hite megerősödjék? Ki ne lelkesülne a szentség e hőseiért, hogy új erőre buzduljon? Inspirációt, lelkesülést, lendületet itt nyerünk; itt lesz az ige testté; itt a nemzet hite életté. A szentek a természetfölötti világnak vezércsillagai! Rájuk alkalmazhatjuk „rettenetes Iván” szavait: „Én vagyok a ti Istenetek, amint az Isten az én Istenem”; lelkesülünk értük; emléküknön szárnyra kel buzgalmunk, bensőségünk s áhítatunk: Istenhez emelnek.

Első ezek közt:

Szent István

a) Szent Istvánban a középkori mély, alázatos kereszténység lépett föl a magyar történelem színterére. Az a kereszténység mélységes törekvés volt a végtelenbe s az örökkévalóba, mely az egész európai emberiséget lefoglalta Egyházával, római császárságával, királyságaival, énekeivel, művészetével, társadalmával, könyörületességével, gót dómjaival, kereszt-hadaival s mely tetőpontra emelkedett a XI., XII., XIII. században. István király a XI. századbeli kereszténység megtestesülése volt; papja, királya, prófétája népeinek; kinek hitéből s buzgalmaiból milliókra élet áradt. Azoknak a radikális embereknek

fajtájából, kiket Renan az újkor szociáldemokratáihoz mert hasonlítani, kik egy gondolatnak élnek s annak az egész világot meghódoltatni akarják.

b) A középkori kereszténységet durvának szokták mondani, erkölceit szigorúaknak és kegyetleneknek. A külső látszat mellettük szól, de a belsőre nézve nagyot hibáznak: nincs gyöngédebb vallásosság, mint a középkor kereszténysége, melyben minden ember az Isten szegénye, tehetetlen, gyöngé s a kegyelem tejével táplálkozik. A kereszténység a lelki szegények vallása, azon embereké, kik fölértették, hogy a végtelennel szemben senki sem gazdag; mindnyájan koldusok vagyunk. Nemcsak koldusok, de bűnösök is, kiknek egy reményük van, a kegyelem; boldogulásukhoz egy útjuk: az ima s az erény. Ezek az emberek gyöngédek lettek a kereszt tövében, mint a gyermekek; tudtak sírni, mint a veronai síkon az a 20,000 ember, kik vicenzai János beszédét hallgatták s egymás nyakába borulva, kibékültek. Az a harcias középkor szeretett sírni; sírni énekeiben, sírni gót dómjaiban; azoknak a hősöknek, kik embert egy csapással kettészeltek, megrepedt a szívük Jeruzsálem láttára. Az első ezredvég kiváltképp a penitenciának korszaka volt; István király korában várták a világ végét s a kereszténységen végigvonaglott az önsanyargatás vágya. Szent István a kereszténység ez ünnepélyes hangulatában ült a királyi trónon; koronája emlékeztette őt Krisztus töviskoszorújára; kormánypalcája pedig arra a győzelmes fára, mely a menny kapuit megnyitja.

Szent István király e gyöngéd, bánkódó, engesztelő kor gyermeke volt. Szomjúhozza a megaláztatást; éjjel titkon körüljár, végzi az irgalmasság gyakorlatait; félreismerik, gyalázzal borítják, ez mennyei örömmel tölti el szívét. Kezeit csókolta becsmérőinek s mély tiszteletből Krisztus szegénysége iránt a koldusoknak. Szent testvériségben simult a barátokhoz s valamint a középkor legnagyobb lovagja, királya, IX. Lajos, távol Afrikában haldokolva, szülőföldje szent pástorleányának, Genovévának ajánlja lelkét: úgy a koronát szerző, trónt alapító, törvényt alkotó István a szegények imáiba ajánlja magát; koronáját pedig a szent Szűznek!

c) S amily keresztény király, oly vitéz harcos és hős volt Szent István. Nincs eszme, mely oly hősöket állított a világba, mint a kereszténység. A kardra áldást az Istentől kértek, s biztos csapást fegyvereiknek böjtben és imában kerestek. Montforti Simonnal rohantak egyenlőtlen harcokba, ha mondhatták vele: „az egész Egyház imádkozik értem, nem hátrálhatok”. Ők állítottak föl eleven sáncokat domború mellükkel a barbárság előnyomulása ellen; a középkori csaták az eretnecség, pogányság, tatár, török s a mórok ellen egyaránt a kultúra s a kereszténység ünnepei, keresztény hősök vérével pirosra festvék a történelem nagy naptáraiban.

Magyar kereszténység, ez a te apostoli királyod, szented, hősöd... Úgy áll a magyar kultúra élén, mint a nemzet pátriárkája, ki nemcsak a koronát, hanem az ekét, fűrészt, kalapácsot belevonja szentségének túlvilági fényébe. Fején Magyarország s Krisztus országának dicskoszorújával, királyunk s vezérünk... Íme, angyalomat küldöm neked, ki vezessen! Ajkairól hangzik a patriarkális áldás, mely boldogságot ígér, ha a jelenbe belevisszük a múltnak hitét, erkölcsét, erejét; a hit fényét... az erény termékenységét... a jellem erejét.

Szent Imre herceg

Vannak nagytehetségű férfiak; de minden tehetségnél nagyobb a hősies élet. A szentek nagysága a hősies élet. Szent Imre nem verte le a törököt, mint Hunyady; nem volt politikus, mint Mátyás, de ő mint alak szebb, nagyobb; nagysága az örökkévalóság szeretetének, az abba való törekvésnek, a lélek tisztaságának szerencsés kifejezése. Ez által hivatása is kiemelkedik korának arasznyi méreteiből s minden időre szól. Trónra nem lépett... azaz hogy lépett, de olyanra, mely a szent város köveiből épült; korona nem szállt fejére, István

koronája, de elnyerte azt a koronát, melyet Isten az égben s az Egyház a földön adott neki; melynek révén nincs ugyan a magyar királyok sorában, de ott van azon győzhetetlen lelkek közt, kik a szívek királyai. Imre herceg sietett, bevonult az örökkévalóságba, szűziesen, ragyogón s mint a magyar Egyház zsengeje s idő szerint első megdicsőült szentje áll az Isten színe előtt a magyar nemzet vezérsillagául.

a) Az Isten a magyar nép elé nemcsak egy szent királyt, hanem egy szent ifjút is állított. A szent király az országra emlékeztet, melyben szent a törvény, szent a kormány, szent az igazság; de a szent ifjú a szent családra utal; nem a názáretire, hanem az első, Árpád véreből való, királyi családra. Családokból áll az ország s a gyermek a család virága; a szent család az ország boldogságának föltétele.

b) Valóban csodálatos dolog, hogy amint első ember az országban a király s első család a királyi család, a legelső királyi családnak első gyermeke, a nemzet első fia, egy szűzies ifjú, Szent Imre herceg. Isten adta, hogy a többi is ilyen legyen. Szent Imre azt hirdeti: népem, ha élni akarsz, tiszta ifjúságod legyen. Ha folyik ereidben magyar vér, tiszta, szűzi vér legyen; nézd az első magyar ifjút! S az Isten azt a gondolatot a majdan törekvő nép szívébe bele akarta vésni azzal is, hogy Szent Imre még a házasságban is megóvta szüzességét. De hisz akkor magva szakad István családjának? nem lesz, ki a trónon Imrét kövesse?... Félre, emberi gondolatok! Szent Imre hivatása más; ő eszményt hirdet; példája kihat századokra s nemzetének nagyobb szolgálatot tesz, ha az erény uralmát benne biztosítja, mintha a maga arasznyi uralmával boldogítja.

Eszményt keres, sürget mindenki; az eszmények pusztulását siratja a hazafi. De ne használjunk üres szavakat; az eszmények ragyogó lárvák a keresztény hit és erkölcs tartalma nélkül. Ne eszményeket... szenteket keressetek; ne eszményekhez... szentekhez vezessétek fiaitokat. A szentek erényében megtestesült eszményeket megértik s megszeretik. Hit, remény, szeretet nélkül néznek a század fiai a kétes jövőbe; a szabadság, mely éltethette volna vallásosságát, elpusztította azt, s ez a Számum nem keletről, hanem nyugatról fúj! Mit akartok eszményeket, mikor határtalan önhittség és elbizakodottság vezeti az Isten keze alól magát emancipálni akaró embert; mikor frázisokkal üti agyon a gondolatot s a lelkiismeretet, hogy a kék poharát fenéig ürítse? Merészen mondva, „öngyilkosjelölt” minden tanuló, mert nincsenek vallási és erkölcsi alapelvei. Ti nem adhattok nekik ilyeneket, mert magatoknak sincs; ti magatok a romlott társadalom szegény gyermekei vagytok, akik talán nem is sejtitek, milyen ellentmondásban, a köz- és magánélet milyen fölfordulásában leledztek: más tanítók, más iskolák kellene nekünk, olyanok, melyek lelket öntenek a bomlott ifjúságba, melyek átalakítsák érzését, gondolkozását, megnevelik erkölcsét.

Érzitek-e az új világok fuvalmat, az örökkévaló eszmék óceánjának leheletét, midőn hívő szívvel a szentek elé álltok? Nem semmisültök-e meg tehetetlenségtek s botor kapkodástok s iskolai bölcsességtek komikumától s a vallásos, eszményi nevelés fönségétől, midőn egy nemzet ifjúságát az első magyar ifjú szent előtt meghódolni látjátok? Pusztuljatok! Isten gondoskodott rólunk; Ő szeret minket; Ő tűzte elénk az eleven ideálokat. Nevelni, menteni, lelkesíteni akartok? Rajta, vének, ti is ifjúságtoknak tán elhervadt Istenéhez és hitéhez járuljatok: akkor a kilencszázados lelkesülés a hitnek, az erénynek föltámadása lesz; való eszmények csak e talajon nőnek.

Szent László

A magyar kereszténység eszménye Szent László. Benne virágzott ki jellemző típusa a magyar kereszténység; benne forrt össze a keresztény szentség a nemzeti szellemmel. Addig a kereszténység idegen földre ültetett fa volt; öntözte azt István könnyeivel, a hithirdetők keresztvízzel, a vértanúk vérükkel; meg is fogamzott, de még nem gyökeresedett meg úgy,

hogy magába tudta volna szívni a föld sajátos elemeit s ez elemek szerint színt, alakot, életet ölteni.

A kereszténység még nem volt magyar.

Szent István a nép apostola volt; hozzá emelte föl a nép tétovázó tekintetét s egy szinte érthetetlen szentség sugárzott feléje. Még idegenszerű volt ez a nagyság, még kizárólagosan s annyira önfelvedve s gondolatlanul bámulta, hogy melegedni, örülni nem tudott neki; érzése nem tudta kiváltani a keresztény hitet.

Az alázatos, síró, mezítláb járó István királyban okvetlenül lelküknek atyjára kellett ismerniük; de ennek az atyának csak gondjait és fáradsalmait látták s törekvéseinek kimenetele iránt még kétségben lehettek. Hullámzott a kereszténység sorsával a nép érzelve s bizalma is iránta, s a pogányság tényleg fölütötte fejét, üstökbe kötötte haját s vadul tombolva kísérlette meg többször összetörni István művét. A magyar életet, a magyar eszményt kellett tehát kereszténnyé tenni, hogy ez a kereszténnyé lett nemzeti eszmény nyissa meg a hitnek a nép szívét.

Ez a magyar eszmény Lászlóban lett kereszténnyé és szentté.

Szent László nem tanít; ő nem apostol; de ő küzd, harcol s győz a kereszténységért. A nép hajlamait, harci hagyományait, bátorságát, vitézségét lépteti be az eddig inkább csak tűró, szenvedő, csöndes megadású kereszténységbe s ezzel vezeti be az Egyházat a magyar népeletbe. A népnek ugyanis a hős, a dalia, a vitéz harcos tetszik. Az ősi dicsőség pogány egén ott ragyogtak a hősök; a magyar kar, a bátor szív, melytől egy világ reszketett, nem szűnt meg lelkesíteni a népet, s eddig ez mind hiányzott a kereszténységben; az emberek meg voltak ugyan keresztelve, de a nép még nem; mert a nemzet akkor válik kereszténnyé, mikor eszményeit keresztelik meg.

A régi vitézséget Szent László tüntette föl önmagán; e jellemvonása által szívén ragadta meg a nemzetet; öröme s eszménye László lett; dicsőhimnusz zeng a legenda róla; alakjába beleszővődik a nemzeti lelkesülés minden nagy gondolata s meleg érzelve.

A kereszténység ezentúl már nemzeti létté, a keresztény király a nép hőségévé vált. Szent István koronája a hős Szent László fején a keresztény királyságnak s e királyságot megalapító vallásnak szimbóluma lett, mely minden más csillagot elborít, mely vízvázalató magaslatot von Szent László kora óta a pogány s a keresztény Magyarország közé. Ez az a férfiú, ki alatt Magyarország végleg kivívta függetlenségét s belső békéjét, ki alatt nagyot haladt polgári s egyházi szervezkedéseiben, s hatalommá vált keleti Európában.

László király vallásos, buzgó, szent, de ugyanakkor Árpádra s Bulcsra emlékeztet. Életét harcok töltik ki, küzd német, görög, besenyő, kun ellen, s küzd úgy, ahogy a magyar szerette s a keresztény korban még meg nem érte. Vállal magasabb mindenkinél, s ahol bárdja lecsap, megriad az ellen. A csatákban ő áll elül, megjelenése a győzelem biztosítéka s az Isten kegyelmének záloga. László szent harcos, azért csodák körítik, bárdjában, kardjában természetfölötti erő is megnyilatkozik. Kettéhasad a sziklabérc, hogy a tátongó örvény elválassza őt üldözőitől; arany-ezüst értéktelen pitykövekké válik, hogy vitézeit az ellenség üldözésétől el ne vonja; ő röpti el a nyílvesztőt, mely mikor lehullik, megmutatja a dögvész ellen a Szent László-füvét.

Íme Szent László dicsőséges alakja rámutat a nemzet életében érvényesülő vallásosságra. A vallás élet legyen, nemzeti élet is legyen. Erőtéljes, dicsőséges nemzetek a vallásosság s a tiszta, szigorú erkölcs életét élik; erejüket onnan merítik; szemeiket odafüggesztik, bajaikra gyógyfüvet ott keresnek. Tegyük nemzetivé a keresztény erkölcsöt, azt a szigorú, tiszta erkölcsöt, melyet Szent László élt s törvényeiben védett; természetesen nem a betű, hanem a szellem szerint. Nyugatról manapság oly szellemi áramlatok lengnek, melyek bizonyos elvénhedésnek jelei; a népek vénhednek, s hinni s lelkesülni nem tudnak; a test és vér evangéliumához szegődnek; a hasznosságnak, a fölülkerekedésnek, az egyének egymás ellen való kérlelhetlen harcának hódolnak. Ezek azonban nem a nyugati szellem felsőbbiségének

alkotó részei, hanem betegségei s ha mi mint ifjú nemzet, a nyugatnak hajdan ifjú erejét magunkban fönntartani akarjuk s a nyugat sorvasztó betegségétől félünk: tartsuk meg a népnek életében érvényesülő szent hitet; legyen a vallásosság nemzeti jellegünk.

Gyomláljuk, szántsuk, míveljük Szent László példájára az élet ez elhanyagolt mezejét. Építsünk templomokat, mint ő; tiszteljük a római pápában Szent Pétert, mint ő, aki az Egyház leghatalmasabb titáni harcában, melyet függetlenségért és szabadságért vívott, a jognak s az erkölcsi hatalomnak harcában a nyers hatalom ellen, VII. Gergely pápa pártján állt. Tehát az Egyház szabadságharcának egyik zászlósa Szent László volt, s így, ha az újabb történelmi tudomány tagadja is, hogy Szent Lászlót a keresztesek valamikor fővezérüké választották: azért ő a keresztért s a kereszténység atyjáért mégis mindig vitézül síkra szállt!

Szent Erzsébet

Valamint a hegyek közt zúgó folyó majd meredek szirteket, majd árnyas erdőt vagy pázsitos, lankás lejtőket mos, fordulataival gyönyörű tájakat nyit, de egynél sem áll meg, hanem tovasiet: úgy Szent Erzsébet élete szép és főséges távlatokat nyit; erényekben, áldozatokban, örömeiben, fájdalmakban áradozik; naiv, mint réten játszó gyermek, hősies, mint a pusztának prófétája s a mellett oly gyorsan tűnik le, siet elmenni, alig enged időt, hogy a földön magunkénak mondhassuk.

Komoly, főséges, szinte rideg; de egyszersmind kedves, szerető és elragadó; második hazájában csak úgy nevezték: „die liebe heilige Elisabeth”. A női szív összes bájaival és vonzalmaival s a középkor mély kereszténységének szigorával; változatos fiatal élet varázsával s az égbe emelkedő erény érettségével lép elénk. Tizenhárom évvel már hitves, tizenkilencel özvegy, huszonnégy évvel halott lett Erzsébet, a kereszténység öröme és dicsősége. A keresztény asszony-ideál, szent Ferenc „nővére”, Fra Angelico ecsetjének alakja; „Spectaculum mundo et angelis”.

S mily réven lett a wartburgi leánykából a világ szentje s ünnepeltje? Mily réven hintette be az élet realizmusát az erény idealizmusával? A szerencsésen hangolt, minden jóra hajló, gyöngéd, nőies, *aranyos szíve* s e szívre hulló *bő kegyelem által*.

Az élet csodálatosan finom s a legparányibb sejtbe hat el. A legfinomabb szövetek össze nem hasonlíthatók az élet szövetével; merő durva darócok. Aki az erény életét élni kívánja, annak ily finom érzékű lélekkel kell bírnia. Finom észrevevés, hajlíthatóság, érzék kell hozzá. S az ilyen jó, szerencsés szívet a kegyelem nemesíti. Természet és kegyelem egymásba fonódva, egybenőve állítják a világba azokat a szép lelkeket, kik hitből s szeretetből élnek, kik az életet a vágyódás honának, a földet a menny lépcsőjének, a szenvedést rubint termő gyökérnek nézik; kik a nefelejsben a szent Szűz szemeire, a szarkalábban a szent Szűz sarujára, a tejútban a lelkek útjára ismernek; kik a szélzúgásban a tisztítóúzz lelkeinek nyögését hallják s az illatban az erény leheletét érzik. Ilyen volt Erzsébet! A hitből vett benyomások iránt csupa érzékenység, csupa lélek.

Gyermeksége óta indult ő meg e szerencsés irányban. Kis gyermekkorában, midőn még olvasni nem tudott, ott térdel a templomban megfordított könyvvel; játék közben egy lábon ugrálva kerülte meg a kápolnát, s úgy tett, mintha odaesett volna falához, hogy azt megcsókolhassa; zálogot kiváltani nem csókkal, hanem „Üdvözlégy”-gyel kellett. Hibáit érző szívvel teszi jóvá; ha szeméit mise közben Lajoson felejtí, mindjárt a vértől csepegő Úr Jézus jön eszébe, akinek áldozatánál ő most jelen van. A templomban nem imazsámolyra, hanem a földre térdelt; leveszi fejéről koronáját, mert megakadt szeme Krisztus Urunk töviskoronáján. Meg van benne az Isten-félelem s a hozzá való vonzódás érzéke, az Isten jelenlétének érzéke, az áhítat s a felebaráti szeretet érzéke, a könyörület s az odaadás érzéke. S ezt a finom, bensőséges életet hintette szét környezetére is a „kedves Szent Erzsébet”, sőt most is ott lebeg Erzsébet emlékével ez a hangulat Wartburg várán és vidékén. Csupasz és mohos a magas

wartburgi kápolna, de mily meleg színben jelenik meg sötétlő, mohos fala lelkünkben a kis Erzsébet áhítatótól. Ijesztő a régi keresztkép az eisenachi templomban; a tövisszörűről s a véres erekről szívesen vonjuk el tekintetünket; de mily kedves előttünk e komoly szent keresztkép, ha előtte Szent Erzsébetünket mély részvétben elolvadva látjuk. Hideg ott lenn a temető; dült keresztjei, behorpadt sírjai, zörgő avarja nem vonzanak; de ragyogó dicsőségben látjuk minden sírból fölemelkedni Krisztusnak hithű és szerető testvéreit, ha Szent Erzsébet gondolataival megyünk végig rajta.

E mellett ez az érzékeny lélek nem szentimentális. Kemény fegyelemben tartja testét; hideget-meleget tűr; utazik lóháton hegyen-völgyön s a bűnbánat ostorát suhogtatja maga fölött, ő, a fiatal jegyes s később boldog anya. Mezítláb jár a körmenetekben; szegény asszonynak öltözve látogatja nagypénteken Krisztus koporsóját. A hit ez örök poézise dacára Erzsébet mindig a földön jár; emberek körítik; anyósának nehéz a szíve rá, sok irigy s tüskés szívű ember veszi körül. Erzsébet tűrni tud, s tud kedves feleség s előkelő asszony lenni. Erzsébet nem valami, a világról fogalommal nem bíró kis zárdanövendék. Egyszerűen öltözködik s az egyszerűség s kedvesség mezei virágai szebben ékesítik őt, mint a gyöngyök a „francia királynét”. Juditnak Isten ad szépséget; Szent Erzsébetnek is; mikor gyapjúruhában megjelenik a magyar követség előtt, – mert selymén s bársonyán már túladdott – elbűvöli a magyar urak lelkét.

Így élt boldogan, szíve férjén függött, háromszor lett áldott, boldog anya; de mivel hősies volt s nemcsak izzó rózsa, forró szívű feleség, hanem tiszta lélek, tehát hóvirág is volt: azért hóban, fagyban, kegyetlenkedésben, emberek részéről szívtelenségben kellett megpróbáltatnia s megnyílnia; a Wartburg-várból istállóba került, midőn kiutasítatva, három gyermekével az eisenachi korcsmának istállójában húzta meg magát; onnan indult templomba, midőn éjjeli zsolozsmára harangoztak a barátok, s kérte őket, hogy e nagy kegyelemért, e Krisztus-hasonlatosságért, hogy ő Wartburgból téli éjben istállóba kerülhetett, Te Deumot zengjenek.

Szent Ferencnek köpenyét küldte el neki IX. Gergely pápa; azóta nem kellett neki II. Frigyes koronája, aki kezét kérte; ott maradt a marburgi szegényházban, melyet ő alapított; ott szolgált, ott halt meg s három év múlva kiemelték sírjából; a hét választófejedelem vitte koporsóját s II. Frigyes rátette a koporsóra azt a koronát, melyet Erzsébet elfogadni vonakodott életében.

Mit csodáljunk benne? Azt az örökszép hitéletet, mely őt a világból fölsőbb, tisztább fénybe emelte, vagy azt a fesztelen, kedves lelkületet, mely erőszak nélkül mindent eligazít, eltűr s kellemével bilincsel és győz? Azt a tökéletességet, mely a kegyelem erényében minden emberi bölcsességet megszegyenít, minden ideális alkotást elhomályosít, azt a lelket, mely a hitből él s legyőzi a világot? Mit csodáljunk benne, azt, hogy gyermek maradt végig s huszonnégy évvel már a paradicsomot s a golgotát bejárta? Azt-e, hogy Szent Ferenc köpenyét II. Frigyes koronájánál többre becsülte? Mit csodáljunk benne? Azt a Te Deumot az éjjeli, téli csöndben, vagy azt az éneket, melyet halálakor a legenda szerint Marburg vidékének éneklőmadarai zengtek a halottasház szerháján? Harmónia, glória, Te Deum az egész élet. Íme az Istennel egyesült, gazdag, fogékony léleknek élete; a tudomány szétszedi elemeit, a bölcsészet kommentálja; de azt megalkotni egyik sem képes: az Isten kertjében szokott az nőni, ott feslik, ott virul és illatozik. A magyar egyháznak nincs más emléke Szent Erzsébettől, mint egy darab szárazfa nyoszolyájából az esztergomi székesegyház kincstárában; bár virágoznék ki a hétszázéves emlékeknek szárazfája Szent Erzsébet erényeinek követésében; bár éledne föl köztünk szelleme, a gyakorlati hit, mely az égbe néz, midőn a földön jár, mely nemcsak lát, de tesz is.

Szent Margit

Minden korszak megtalálja bajaira a gyógyfüvet; a XII. század is ráakadt. Magas, rideg sziklákon termett; igénytelen, de zamatos és illatos volt; csupa tűz és olaj. Ez a gyógyfű a hitéletnek s a vallásos buzgalomnak elmélyedése volt, melyet Szent Domonkos és Szent Ferenc föllépése jelez. A világhoz való ragaszkodásnak kapcsait szétszaggatták, az önzést Isten kincseinek gyűjtésére fordították, a gyalázatot Krisztus dicsóságában való részvételnek tartották, összes tehetségeiket, művészetüket, költészetüket az oltárhoz állították s az evangélium újra otthon volt a földön. Krisztus jegyesét, a szent szegénységet Szent Ferenc újra bevezette a világba s íme számtalan lovagja támadt, kik szolgálatára fölszánták magukat s Szent Ferenc ideális kereszténységében s Szent Domonkos hitbuzgóságában hódítólag járta be a világot.

Az önzésbe merült világ az önzetlenség eleven valósága ébresztette föl mámorából; mióta assisii Szent Ferenc atyai örökségéről lemondott s a gubbiói erdőkből zsványoktól föltartóztatva, azt mondta: „én a nagy király hírnöke vagyok”, azóta a világ, mely a maga módja szerint zsvány volt, rabolt, zsarolt, szerzett, bámulva hallotta a nagy király üzenetét, hogy vetközzék ki az önzésből s megtalálja boldogságát. Csodálatos idők, midőn a költők a szent szegénységre himnuszokat szereztek; midőn Giotto Szent Ferenc eljegyeztetését a szent szegénységgel megfestette s az édes melankóliát a nagyok palotáiba bevitte; midőn Assisi völgyeiben ötezer önkénytese a szent szegénységnek táborozott, földön aludt s kenyeret evett; midőn IX. Lajos Porciunkula ajtaján kopogott s örömét lelte abban, hogy a koldustarisznyát nyakába akaszthatta; mikor Szent Ferenc haldokolva kérte társait, hogy adják oda valakinek köpenyét, hogy teljesen szegényen halhasson meg! Oh, ti csendes Appeninek, mi lett extatikus koldusaitokból?! A tarisznya megmaradt; de a koldusság a szívre vetődött, azt senyveszti. Keljetez föl Umbria zárdái s leheljetez a lemondás illatát a kábult világba!

Ez a csodálatos bensőség, ez az elmélyedés, ez a költészet és lelkesülés föllépett a magyar királyi családban is. Liliomos, szűzi lelkek hulltak Szent Domonkos fehér gyapjúruhájára; királyleányok zárkóztak el Szent Ferenc zárdáiba; ő, az isteni szeretet trubadúrja ragadta el őket. Szent Margit, Szent Jolánta, magyarországi és aragóniai Szent Erzsébet tűnnek föl e szent pátriárkák nyomaiban s ezek közt egyike a legszebbeknek: Szent Margit.

Íme a Margitszigeten méléz az az egy-két rom, a híres, világmegvető Szent Margit emléke; itt a hullámoktól körülveve, a kontempláció mélyeiben fejlett ragyogó gyönggyé. Nem kell neki korona, sem királyi vőlegény; neki áldozat, penitencia, szeretet kell; áldozat ifjú életének huszonharmadik évében való elhervadásáig. Ezek mind így hervadtak el a világnak; de illatuk bűbájos, évszázadokra terjed.

Minden szentbeszéd között, melyeket hallott – írja a legenda – ez a mondat hatotta meg leginkább: Istent szeretni, önnönmagát megutálni; senkit meg nem utálni, senkit meg nem ítélni. „A szentséges Szűz oly igen hozzá voná ez tanulságot, hogy ez időtől fogva az Úr Istennek szerelmében, mennyire teheti vala, gerjedősb vala, hogy nem azelőtt.” Szívében az önmegtágadás nem fojtotta meg a szeretetet; tudta szeretni szülőit, családját; szomorkodik az Egyház bajain, sebeit érzi, s gyötrődik miattuk „szívének mélységében”. „Metélik tagjait, mikor az Egyház szenved...” ez Szent Margit érzése. Szeretete csak érdemet keres; ez az ő önzése. Föllángol a lelke, midőn „veszi vala Krisztusnak szent testét nagy, édességes ájtatossággal”. Ő tartja a keszkenőt az áldoztatásnál, mert minél közelebből kívánja látni Krisztus szent testét. S végre a legenda szerint: „meggyulada a mennyei jegyes szerelmében, kit kíván vala, kit szeret vala, kinek szerelméért atyját, anyját, világi országának birodalmát elhagyta, az ő ártatlan lelkét ajánlván Teremtőjének, az ő édességes, kívánatos jegyesének, elnyugovék sírban”.

Ez Magyarország Margitja, vagyis gyöngye.

Kifejlik, virágzik s elhervad; de fiatal élete mégsem vész el, sőt a fiatalság emlékében örökös; örök tavaszban áll; arca bájaiból az örök szépség vonását hatszáz év el nem törülte. Szelleme erő, szinte erőszak, de csak a szeretet erőszaka; iránya meredek; az örökkévalóság sarkcsillaga felé tart; élete szigorú önmegtagadás és penitencia a lélek tisztulásának vágyában. Életet nem becsült; hírt nem keresett; tenni, alkotni nem kívánt; rejtőzött, s élete mégis tett, kihatás, áldás, dicsőség egyben.

Magna Domina.¹⁶

Mikor Velence a tenger királynője lett, fényes ünnepet tartott, aranyos hajón kivonult a dozsé s aranygyűrűt dobott a tengerbe; eljegyezte Velencének a tengert; eljegyezte, hogy hű legyen s ne kegyetlen; hogy hullámai gyöngyöket görgessenek s el ne söpörjék palotáit; hogy a tenger lehelete hősöket és szenteket neveljen. Tenger a világ, zivataros; népek és országok csak zátonyokon állnak; nincs maradandó városuk. De azért az Isten terveit kell minden népnek küzdve, túrva, haladva, fejlődve megvalósítani s biztosítani létét az idők tengerében. Magyarország kis sziget idegen néparadatban; hullámok csapdossák; aggodalmak, remények járnak fölöttünk; tengerünk nem igen van, mely nemzeti haladásunkat, gazdagodásunkat előmozdítaná, melynek leheletétől hősök és szentek lelkesülnének; de a „tenger csillaga” mégis mosolyog felénk. Kilencszázados történetünk verőfényében éppúgy, mint mély árnyaiban ott látom alakját, mely az égből leszáll s megáld; hallom nevét, mely a királyok és hősök nevei mellett és fölött hangzik, mint angyalének; ez az alak, ez a név: Mária. Szent István neki ajánlja föl életének esthajnalán a koronát, hogy valamint neki esti csillaga volt, úgy nemzetének hajnalcsillaga legyen; neki adja át népét, hogy Nagyboldogasszonya, Úrnője legyen.

I. Magna Domina ... *először hitünknek asszonya*. Az a kereszténység hódította meg a magyart, mely a szent Szűz alakjával, tiszteletével és szeretetével köszöntött be a világba. Az az evangélium hódította meg a magyart, mely az angyal köszöntésével kezdődik, – mely a szent Szűz alázatával lép a világba, – melynek első híve a Szűz, „beata, quae credidisti”. Nagyasszonynak hívtuk, mert nagy hatalmát fölértettük. Hatalmas méltóságából s belső kitűnőségéből (szeplőtelen, kegyelemteljes, páratlan Szűz, mennybe föl vitt) folyik. Ő valóban királyi lélek: Istenhez legközelebb, frigyszekrénye; szívébe vette bele magát az Úr; szeretetét anyai tejjé, bánatát istenanyai könnyé forralta. Őt szereti az Úr leginkább: „audi filia ... quia concupivit rex speciem tuam”. „Esto mihi parens” – mondja neki az Úr.

Ez asszonynak járó hódolat a legfényesebb; szívek hódolata: benedicta filia tu a Domino. Lelkesülnek érte: respice nos tantum et laeti serviemus regi. Áldásthozó hatalom!

Légy a mi Úrnőnk új századokra, míg Istent keressük, általad megtaláljuk.

II. Domina magna, *a magyar nép művelődésében s nemesbülésében*. A legbiztosabb nevelés a jóért, szépért, gyöngédért való lelkesítés; ha a szívek megnyílnak a szentnek, jónak, szépnek szeretetétől; ha az erkölcs finomodik a tisztaságnak, a szeplőtelen szüzességnek behatásától. A népek először templomokat emelnek; de ha a Szűzanya képét tisztelik, ezekbe a templomokba az erkölcs, a művészet is bevonul. A magyar nép művelődését is a szent Szűz szeretete hordozta; a nép olvasóján tanulta a hit titkait, a Szűz érzelmeinek keretében; a magyar katolikus nemesség másfél századon át a Mária-kongregációkban fejlesztette ki jellemét; az első főiskola, a Pázmány-egyetem alapszabályai megkívánják, hogy tanárok s tanítványok készek legyenek a szeplőtelen fogantatásért síkra szállni.

Mi lesz ezentúl? Találtok-e szebb, finomabb eszményt? Jobb iskolát az erkölcsnek? Kilencszáz év óta hány templomot építettünk tiszteletére s nem értük be velük, szebbet

¹⁶ Nagyboldogasszonyra.

szeretnék? Hány képét teremtették meg művészek ihletségük elragadtatásában? Térden állva festették s mégis azt mondják: ez nem az. Aki ránéz, foglya lesz: trahe nos Virgo.

III. Domina magna; *a magyar nép hivatásának őrangyala*. 1896. szeptember 28-án volt 400 éve, hogy Nikápolynál török és magyar először szemben állt. Háromszáz éven át szinte nincs más hivatásunk, mint hogy a kereszténység lovagjai, a szent Szűz választott vitézei voltunk. Hősiességünk fölött az ő képe, az ő zászlaja lengett. Ha el kellett volna vesznünk, zászlaja lett volna szemfödőnk s csendítésünk az Ave Maria estharangszava.

Meg vagy-e velünk, Úrnőnk, elégedve? Új harcok, a kultúra harcai; új küzdelmek, a népboldogulás küzdelmei várnak ránk. Szellem, ész, munka, erény ezentúl a fegyverek; megbírja majd a nemzet karja ezeket is? Ha hisz és szeret; ha téged tisztel; ha erényeidet saját életébe oltja: nemcsak hogy megbírja, de már a győzelem koszorúja után nyújtja ki kezét. Maradjunk ez alapon; a népeknek élete nemcsak vértócsákba, hanem fertőkbe is veszhet. A fertőkbe nem jutunk, ha a hit erejével s az erkölcs lelkével a kultúrmunkához fogunk. „In me spes omnis viae et virtutis”.

A XX-ik százév hajnalán

I.

Jézus Krisztus szent tanában
Száz meg ezer napvilág van,
Ehhez képest minden más fény
Gyöngé villáncs a sijátban.

Jézus Krisztus vet fényt vissza
A teremtés hajnaláig,
S míg csak el nem múlik ég, föld,
A jövőben ő világít.

A mi fény volt, a mi fény lesz,
A mi szentség, ragyogás van:
Tőle van mind az időben
S az örökkévalóságban.

Virrad immár, kelj te százév
És borulj le ő előtte,
Ki maga az örök fény-ár,
S a csillagos eget szötte.

Ki az égi fényt lehozta
E sötét, e bús világba
S maga lett az emberiség
Vezetője, napvilága.

II.

Üdvözítő Isten-ember!
A csodák rég sorban állnak
S hirdetik szent istenséged
A letiport bús világnak.

Bibormezben ott az a sok
Vértanu, hogy száma sincsen,
S fölköszönnek az egekbe:
Áldva-áldunk Fiú-Isten!

Szentek járnak a nyomodban,
Nagy fényt vetve a világba,
S zengve zengik, hogy csupán Te
Vagy a lelkek boldogsága.

A hegyormon áll az Egyház
S bekiáltoz az időbe:
Itt van nálam, szent tanának
Én vagyok a hirdetője.

A történet jegyzi utad,
S azt harsogja örökéltig:
Csak Tebenned leli föl az
Emberiség üdvösségét.

A jövődök messze távol
A sötétben várva-várnak,
Érzik immár erejét szent
Istenséged sugarának.

Érzi fényed – im jön is már
A huszadik százév gyorsan,
S azt kiáltja, hogy Te vagy az
Igaz Isten minden korban.

Kemenes Ferenc

A XX-ik százév éneke

Üdvözítő Isten!
Ki jelen vagy itten,
Légy ezerszer áldva!
Tégedet dicsérjen
A föld kereksegen
Minden nép imája!

Ura az időnek!
Ha viharok jönnek,
Nyújtsd felénk szent jobbod;
Veszedelemmel ellen
Védj a küzdelmekben,
És viselj ránk gondot.

Add nekünk kegyelmed,
Gyarlónak és szentnek,
Hogy erősen álljunk;
S ha a lélek téved,
A minél megtérhet,
Légy Te a világunk.

Áldd meg a világot,
Legyen minden áldott,
Az egész föld népe;
S mire vágy a lélek,
A Te békeséged
Szálljon a szívébe!

Kemenes Ferenc